

Coronadan Korunmak için **ENGELLİ HAKLARI REHBERİ**

Avrupa
Birliği **sivil
düşün**

Coronadan Korunmak için
ENGELLİ HAKLARI REHBERİ

ALTI NOKTA KÖRLERE HİZMET VAKFI

ANKARA 2020

ALTI NOKTA KÖRLERE HİZMET VAKFI

Adres: Erzurum Mah. Dumlupınar Cad. Geçim Sokak No:21 Kurtuluş / ANKARA

Tel: 0312 363 77 45

Fax: 0312 362 20 91

e-posta: altinokta.vakif@hotmail.com

Web sitesi: <http://www.altinoktavakif.org.tr/>

Raporu Hazırlayan

Coşkun GÖK

Turhan İÇLİ

Tasarım ve Redaksiyon

Türesin LALE

Basım Yeri

Ankara 2020

Bu rapor, *Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır.*

İçeriğin sorumluluğu tamamıyla *Altınokta Körlere Hizmet Vakfı'na aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.*

Pandemi, engellilere yönelik ayrımcılık ve insan hakları ihlallerinin artmasına neden olmaktadır.

Bundan dolayı, Covid-19 pandemisi engelliler için "maske-mesafe-hijyen" kural ve önlemlerinden ibaret bir durum değildir.

İçindekiler

Yönetici Özeti	7
1. Çalışma Hakkında.....	11
1.1. Arka Plan	11
1.2. Çalışmanın Amacı.....	13
1.3. Çalışmanın Yöntemi	13
1.4. Etik Çerçeve.....	15
1.5. Çalışmanın Barındırdığı Riskler.....	15
2. Covid-19 Pandemisinde Engellilerin Hak İhlalleri ve Çözüm Önerileri.....	16
2.1. SAĞLIK: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler	18
2.2. EĞİTİM: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler.....	25
2.3. EKONOMİ ve İSTİHDAM: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler	31
2.4. ERİŞİLEBİLİRLİK: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler.....	36
3. SONUÇ.....	41

Yönetici Özeti

2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan Coronavirüs kısa sürede dünya geneline yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart tarihinde pandemi ilan edilen Coronavirüs (Covid-19) salgınına karşı devletler olağan hayat akışını sınırlayan kısıtlamalar uygulamıştır.

Toplumun genelinin hayat akışını ve yaşam biçimlerini değiştiren bu kısıtlamalar olağan zamanlarda dezavantajlı durumda olan kesimleri ise daha ağır bir şekilde etkilemiştir.

BM kalkınma Programı'nın (UNDP) "***pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir***¹ değerlendirmesi engelliler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, evsizler, yoksullar, işsizler ve güvencesiz çalışanlar, temel ihtiyaç maddelerinden yoksun olanlar ve göçmen/mülteciler gibi olağan zamanlarda da temel insan haklarından yararlanma konusunda dezavantajlı olanlar için ciddi bir tehdit anlamına gelmektedir.

Bu tehdit durumu pandeminin engelliler için "**maske-mesafe-hijyen**" kural ve önlemlerinden öte bir durum olduğunu göstermektedir.

Bu kesimlere yönelik "olağan zamanlardaki" hak ihlalleri pandemiyle beraber artarak daha da çeşitlenmiştir.

Covid-19 toplumun tümüne yönelik tehditler içeriyor olsa da çevresel ve kurumsal etkenler, kamu politikaları, hizmetlere erişememe, yoksulluk, işsizlik, engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıklar gibi faktörler engellilerin salgından daha fazla etkilenmelerine, salgının psikolojik baskısını daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır.

Küresel düzeyde engelli haklarıyla ilgili izlemeler yapan **COVID-19 Engellilik Hakları İzleme (DRM) Koordinasyon Grubu**, "**Kurumlarda Engelli Kişilerin İnsan Haklarının İhlaline Karşı Acil Müdahale Çağrısı Yapıyor**"² başlıklı açıklamasında, "*Hükümet tarafından COVID-19'un yayılmasını kontrol etmek için uygulanan acil durum önlemlerinin, Türkiye'de engellilerin haklarının önceden var olan ihlallerini hızlandırdığı*" uyarısını yapmaktadır.

"**Coronavirüsten Korunmak için Engelli Hakları Rehberi**" çalışması, pandemi sürecinde engellilerin karşı karşıya kaldıkları hak ihlallerini ve bu ihlallerin giderilmesi için hükümet ve diğer devlet organlarının sorumluluklarını başta BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme olmak üzere diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve pandemi sürecinde uluslararası insan hakları mekanizmalarının açıklama, öneri ve uyarıları çerçevesinde incelemek ve devlete sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma, pandemi sürecinde engellilerin karşı karşıya kaldığı hak ihlallerini tespit etmek, uluslararası sözleşmeler ve insan hakları mekanizmalarının açıklamaları üzerinden bu ihlalleri değerlendirmek ve sonuç olarak hükümete ve diğer devlet organlarına ve engellilere yönelik önerilerde bulunmak yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Engellilerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları hak ihlallerinin kişisel sorunlar ve çözümlerinin de kişisel çabalarla mümkün olmayacağı kabul edilmektedir.

¹ <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/coronavirus.html>

² <https://covid-drm.org/en/statements/emergency-response>

Bu gerçeklik uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve insan hakları mekanizmalarının açıklamalarında açıkça belirtilmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11 maddesinde³ *“silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirler devletler tarafından alınır”* denilerek hak ihlallerine karşı önlemlerin devletin sorumluluğunda olduğu belirtilir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti de söz konusu sözleşmeyi onaylayarak bu sorumluluğu kabul etmiştir.

Engelliler Covid-19 pandemisinde sağlık, eğitim, ekonomi-istihdam ve erişilebilirlik konularında insan hakları ihlalleri düzeyinde ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

Salgınla ilgili bilgilendirmeler bütün engelliler için erişilebilir şekilde yapılmamaktadır.

Bu durum engellilerin salgın konusunda bilgi sahibi olmalarını ve tedbirler almalarını engellemektedir.

Pandemi sürecinin önemli bir döneminde sağlık hizmeti sunumunda salgın dışındaki sağlık hizmetlerine ya sınırlama getirmiş ya da tamamen durdurulmuştur.

Bu durum kronik rahatsızlığı olan veya yaşlı engelliler, ilaç, enzim, kan takviyesi, fizik tedavi gibi hastane ortamında alınması gereken tedavilerde aksamalara neden olmuştur.

Hastane mekanlarının ve bulunduğu lokasyonların erişilebilir olmaması pandemi sürecinde engellilerin sağlık hizmetlerine erişimini daha imkansız hale getirmiştir.

Hastanelerde işaret dili bilen personelin istihdam edilmemesi işitme-konuşma engellilerin sağlık hizmetlerinden faydalanamaması sonucunu doğurmuştur.

Bu ayrımcı uygulamalar engellilerin sağlık hizmetlerine erişememesi, salgın karşısında savunmasız kalması ve yaşam haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Pandemi sürecinde eğitim sistemi engellilerin büyük bir kısmı için erişilebilir olmaktan uzak olmuştur. EBA ve üniversitelerin uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan eğitimler ve üretilen materyaller görme ve işitme engelliler için erişilebilir olmaktan uzaktır.

Öğrenme güçlüğü çekenler, özel eğitim gereksinimi olanlar ve zihinsel engel grubundaki engelliler için uzaktan eğitim uygulaması ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bu engel gruplarının yüz yüze eğitim olanağından uzak olması kişisel gelişimlerini telafisi imkânsız şekilde etkilemektedir.

Yatalak durumda olan engellilere evde sağlanan eğitim hizmeti pandemi gerekçesiyle durdurulmuştur. Bu uygulama toplumsal hayata katılma imkânı olmayan bu engellilerin diğer öğrencilerle aralarında var olan uçurumu daha da derinleştirmektedir.

Eğitim sisteminde uzaktan eğitime geçilmesi ve bu uygulamanın birçok engelliye kapsamaması engellilerle diğer öğrenciler arasındaki engelliler aleyhine olan açığı daha fazla artırmaktadır.

Engelliler olağan zamanlarda olduğu gibi pandemi döneminde de işten çıkarılma veya ücretsiz izne ayrılma konusunda ilk sırada yer almaktadırlar.

Engellilerin yaklaşık %80'nin işsiz olması, çalışanların büyük çoğunluğunun kayıt dışı ve gündelik işlerde çalışması engellilerin yoksullukla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

³ <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>

Kayıt dışı veya kısa süreli çalışmaların yaygın olması işten çıkarılma durumlarında İşsizlik Sigortasından veya ücretsiz izin durumlarında Kısa Çalışma Ödeneğinden (KÇÖ) yararlanma imkanını da ortadan kaldırmaktadır.

UNİCEF, “COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri”⁴ başlıklı politika rehberinde; “Covid-19 salgınının zararlı etkileri eşit bir şekilde dağılmış değil” değerlendirmesini yaparak ekonomik olanaksızlıkların kişileri pandemiye karşı daha savunmasız hale getirdiğini belirtmektedir.

ABD’de yapılan bir çalışma⁵ **UNİCEF**’in değerlendirmesini doğrulamaktadır. Araştırma, COVID-19 testinin pozitif çıkma olasılığının en düşük gelir grubundaki insanlarda yüzde 62, en yüksek gelir grubundaki insanlarda ise yüzde 35 olduğunu tespit etmiştir.

Epidemiyoloji uzmanı **Justin Feldman**’ın ABD’de yaptığı başka bir çalışmanın sonucuna göre ise “New York’ta yoksul bölgelerde covid-19 gerekçesiyle hastane başvuru sayısının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu” sonucu çıkmıştır ve bu duruma neden olarakta iki temel noktaya dikkat çekilmektedir: “Kalabalık apartmanlar ve bu bölgelerde yaşayanların daha yoksul olması.”⁶

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme³ (CRPD) **Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığı ve yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkiler yarattığını** belirtmektedir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi⁷ ise toplumun savunmasız ve yoksul kesimlerine “..mümkün olan en geniş ölçüde koruma ve yardım sağlar” ilkesini düzenlemiş ve sözleşmeye taraf devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti de bunu kabul etmiştir.

Bu veriler ve değerlendirmeler engellilerin işsizlik, sosyal güvenceden yoksun olmak ve yoksulluğun yarattığı olumsuzlukların da etkisiyle virüse karşı daha savunmasız ve kırılabilir olduklarını, devletin engellileri salgına karşı savunmasız bırakan ve hak ihlalleri doğuran duruma karşı desteklemesi gerektiğini göstermektedir.

Erişilebilirlik konusu engelliler için pandemi döneminde de ayrımcı uygulamaların en önemli nedeni olmaya devam etmiştir.

Sağlık ve eğitim hizmetlerinin, mekanların, kaldırımlar ve yolların, toplu taşıma araçlarının pandemi döneminde de erişilebilir olmaktan uzak olması, engellilerin hizmetlere erişimini engellemiş, bağımsız hareket edememelerine neden olmuştur.

Bağımsız hareket edemeyen engelliler başkalarından destek almak zorunda kalmış ve bu da virüs bulaşma ihtimalini artırarak engellilerin sağlığını ve yaşam hakkını tehlikeye sokmuştur.

Mekanların, toplu taşıma araçlarının erişilebilirliğinin sağlanması için **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun**’da belirlenen ve sürekli ertelenerek uzatılan “uyum süresi” TBMM’de yapılan düzenlemeyle pandemi koşullarında 1 yıl daha uzatılmıştır.

Pandemi koşullarında engellilerin maruz kaldıkları hak ihlali ve ayrımcı uygulamalara karşı hükümetin ve diğer devlet organlarının karşılamaları gereken sorumlulukları bulunmaktadır.

Özet olarak bu sorumluluklar şunlardır;

- ✓ Eğitimin bütün aşamalarında uzaktan eğitimin bütün engel grupları için erişilebilirliği sağlanmalıdır.

⁴ <https://www.unicef.org/turkey/media/9881/file/COVID-19%20D%C3%B6neminin%20C3%87ocuklar%20C3%9Czerindeki%20Etkilerine%20C4%B0li%20C5%9Fkin%20Politika%20Notu.pdf>

⁵ <https://www.nber.org/papers/w27019>

⁶ <https://medium.com/@jmfeldman/does-covid-19s-toll-reflect-social-inequality-early-evidence-from-nyc-209c3b0a0ff7>

⁷ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

- ✓ Özel eğitim gereksinimi olan engellilere yüz yüze eğitim verilmesinin olanakları oluşturulmalıdır.
- ✓ Yoksulluk vb nedenlerle bilgisayar ve internete erişim olanağı olmayan engelli çocukların bu ihtiyacı **devlet tarafından karşılanmalıdır**.
- ✓ Salgın konusunda yapılan bilgilendirmelerin bütün engelliler için erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- ✓ Hastanelerin ve sağlık hizmetlerinin bütün engelliler için erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- ✓ Hastanelerde işaret dili bilen personel istihdam edilmelidir.
- ✓ Hastane ortamında alınması gereken tedaviler ve kronik rahatsızlığı olan ve yaşlı engelliler için "**temiz hastane**" uygulaması hayata geçirilmelidir.
- ✓ Virüsün tespiti ve tedavisinde engelliliğe bağlı ayrımcı uygulamalara izin verilmemelidir.
- ✓ Virüs bulaşma ve sonuçları hakkında engelliliğe dayalı veri analizi yapılmalı ve sonuçlar toplumla paylaşılmalıdır.
- ✓ İşitme-konuşma engellilerin diğer kimselerle iletişim kurabilmesi için şeffaf maskenin tüm toplum tarafından kullanılması teşvik edilmeli, şeffaf maske üretimi ve ücretsiz dağıtımı devlet tarafından karşılanmalıdır.
- ✓ Engellilerin işten çıkarılması veya ücretsiz izne ayrılması yasaklanmalıdır.
- ✓ İşsizlik sigortasından yararlanma şartları engellilerin faydalanabileceği şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- ✓ Yoksul, işsiz ve sosyal güvenceden yoksun ailelere nakdi ve ayni destekler sağlanmalıdır.
- ✓ Engelli aylıkları artırılmalıdır.
- ✓ Engelli aylıklarının hane gelirine göre belirlenme kriteri kaldırılmalı, kişinin gelirine bakılmalıdır.
- ✓ Kamuda bulunan boş engelli memur kotalarının tamamının doldurulacağı şekilde engelli kamu personel ataması yapılmalıdır.
- ✓ Mekanların, yolların, alt-üst geçitlerin ve kamusal hizmetlerin erişilebilirliği sağlanmalı, bunun için de Engelliler Hakkında Kanun'da bulunan hüküm uygulanmalıdır.

1. Çalışma Hakkında

1.1. Arka Plan

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 4 Mayıs 2020 tarihli “Kamusal Alanlar Ve Covid-19 Rehberi”nde⁸;

“Devletler katılım ve geribildirim alanları oluşturmalı ve kadınlar, yaşlılar, engelli bireyler de dâhil olmak üzere en fazla risk altında bulunan ve dışlanması en muhtemel olan bireylere ulaşarak bu insanların politikaların belirlenmesine dâhil olduğundan ve eşit şartlarda katkıda bulunabildiğinden emin olmalıdır” uyarısını yapmıştır.

Bu uyarı engelliler dahil dezavantajlı durumda olanların salgına karşı daha kırılgan ve risk altında olduklarının gerçeğinden hareketle yapılmıştır.

Engelli bireyler olağan zamanlarda toplumsal hayata dahil olma konusunda ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Pandemi gibi olağanüstü zamanlarda bu zorluklar, ayrımcılık ve hak ihlalinin boyutu daha da artmakta, engellilerle diğer kişiler arasındaki uçurumu büyütmektedir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme “acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki” önlemlerin devletler tarafından alınması gerektiğini belirtmektedir.

Söz konusu önlemler engellileri acil durumlar karşısında savunmasız bırakmanın en önemli aracı olacaktır.

Engelliler pandemi döneminin olağanüstü durumlarına ek olarak kadınlık, çocukluk, yaşlılık, kronik rahatsızlık, LGBTI+, mülteci/göçmenlik gibi kesişimli öznel durumları, kamusal politikaların dışlayıcı tutumları ve hizmetlerin erişilebilir olmamasından kaynaklı çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

İnsan hakları ihlaline neden olan bu çoklu ayrımcı durum **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı**’nın (UNDP) *“pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir”* uyarısını yapmasına neden olmaktadır.

2019 yılı sonu itibarıyla Çin’de ortaya çıkan ve kısa sürede dünya geneline yayılan ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak kabul ettiği Covid-19 salgını toplumun tümünü hazırlıksız yakalamış, olağan hayat pratiklerini değiştirmiş ve sınırlandırmıştır.

Engelli bireyler bu süreçten toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla olumsuz etkilenmiş, birçok hak ihlaline maruz kalmıştır.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin de belirttiği gibi⁹ “Engelli birçok birey kendilerini virüse maruz kalmaya daha açık bırakan ve enfekte olmaları durumunda daha ağır semptomlar yaşamalarına ve daha yüksek ölüm oranlarına sebebiyet veren önceden var olan sağlık sorunlarına sahiptir. COVID-19 krizi sırasında günlük hayatta desteğe ihtiyacı olan engelli bireyler kendilerini sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle tecrit edilmiş bulmuşlardır. Engelli bireyler aynı zamanda geçim ve gelir desteklerine, çevrimiçi eğitim türlerine ve şiddete karşı korumaya erişimde ayrımcılık ve diğer

⁸ <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/06/Kamusal-Alan-ve-Covid-19.pdf>

⁹ <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/07/COVID-19-engelli-haklari.pdf>

engellerle karşılaşmaya da devam etmektedir. Mahkûmlar ve evsiz veya yetersiz barınma imkânları olan belirli engelli birey grupları ise daha yüksek risklerle karşı karşıyadır”

Engelliler bu süreçte; işsizlik, kamusal hizmetlere erişememe, temel tüketim ürünlerindeki pahalılık, yoksulluk, şiddet, hareket kısıtlılığı, sağlık hizmetlerine ve salgınla ilgili bilgiye erişememe, eğitim hizmetlerine erişememe, psikolojik zorluklar gibi sorunlar ve hak ihlalleriyle karşılaşmıştır.

Birçok engelli gündelik ihtiyaçlarını karşılarken ev içinden veya ev dışından başkalarının desteğine ihtiyaç duymaktadır. Pandemi döneminde bu ihtiyacın karşılanması ya imkansızlaşmakta ya da engelliler için virüsün bulaşma ihtimaliyle risk oluşturmaktadır.

Mekanların ve hizmetlerin erişilebilir olmaması engellileri sağlıkları açısından risk olarak başkalarının desteğine başvurmak zorunda bırakmıştır.

Engellilerin pandemi sürecinde toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla hak ihlallerine uğraması hükümetlere pandemiye yönelik uygulamalarda ayrımcılık yapmama ve engellilere özgülenmiş hizmetler planlama görevi vermektedir.

BM Engelli Hakları Özel Raportörü C. Devandas Agular “COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Engelli Nüfusa Dönük Alınması Gereken Tedbirler” başlıklı açıklamasında “Sosyal mesafelenme ve kendi kendini izole etme gibi sınırlayıcı önlemler, yemek, giyinmek ve öz bakım için başka insanların desteğine ihtiyaç duyan kişiler için imkânsız olabilir. Engellilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bu destekler çok önemli ve devletlerin kriz boyunca bu desteklerin sürekliliğinin sağlanması için ekstra sosyal koruma tedbirler alması” gerektiğini belirterek hükümetlerin sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Uluslararası insan hakları mekanizmaları birçok açıklamasında, pandemi sürecinde engellilerin dışlanma, toplumdan izole olma, ayrımcılığa uğrama, ihtiyaçlarını karşılayamama, kamusal hizmetlere ve salgınla ilgili yeterli bilgiye erişememe, eğitim sürecinin dışında kalma ve sağlığının riske edilerek yaşama hakkının ihlal edilme durumlarıyla karşı karşıya kaldığını belirterek hükümetlerin pandemiye karşı geliştirdikleri tedbirlerin ayrımcılık yapmadan engellileri kapsayıcı olması gerektiğini belirtmektedir.

BM, Engellileri İçeren Bir Covid-19 Yanıtı Politika Özeti belgesinde; “Engelli bireylerin olumsuzluklarla karşılaşmaması için insan hakları temelli bir yaklaşım takınmak gerekir” diyerek “pandemiye karşı alınacak önlemlerde engelli kişileri planlama ve uygulama araçları olarak tüm çalışmaların merkezine yerleştirilmesi çağrısında bulunmaktadır. Yapılan tüm müdahalelerde kaynaştırma ve hedeflenen önlemlerin bir arada yer alması gereklidir. Engelli bireyler temel hizmetler, sağlığın korunması, tedavi olma, barınma, gelir sağlama gibi herkesin ihtiyaç duyduğu şeylere ihtiyaç duyar. Onları sosyal hayata katılmalarını sağlamanın yolu engelliliğe tüm plan ve çalışmalarda yer vermekten geçer” değerlendirmesi yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler, Pandemiye karşı alınacak tedbirlerde aşağıdaki ilkelerin devletler tarafından mutlak anlamda karşılanmasının engellilerin haklarının ihlal edilmemesi için gerekli olduğunu belirtmektedir.

Ayrımcılık Yasağı: Pandemiye karşı alınacak tedbirlerde engelliliğe dayalı dışta bırakmaya izin verilmemelidir.

Kesişimsellik: Engellilik durumuna ek olarak kadın, kız çocuğu, çocuk, yaşlı, mülteci/göçmen, LGBTİ+, farklı etnik kimlikten olma durumlarının kesişimsel ayrımcılığa yol açabileceği politikalar oluşturulurken göz önünde bulundurulmalıdır.

Erişilebilirlik: Salgınla ilgili bilgi de dahil olmak üzere sağlık hizmetleri, eğitim, kamusal hizmetler, mekanlar, toplu taşıma araçları ve sosyal çevrenin engelliler için sınırlayıcı ve kısıtlayıcı olmasının önüne geçilmelidir.

Katılım: Engelliler ve temsilcisi kuruluşlar pandemiye karşı alınacak önlemlerin planlama ve uygulama aşamalarında sürecin içinde olmalı, kendileri hakkında verilecek kararlarda söz sahibi olmalıdırlar.

Hesap Verilebilirlik: kamu otoritesi pandemiye karşı geliştirdiği tedbirler ve sonuçları hakkında engellilere ve tüm topluma hesap verebilmelidir.

Verisel Çözümleme: Salgınla ilgili veriler engellilik, cinsiyet, yaşlılık, çocuk vb durumlara göre ayrıştırılmalı ve toplumla paylaşılmalıdır.

Özet olarak, pandemi sürecinde engellilerin karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık ve hak ihlalleri, bu ihlallere başta BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme olmak üzere diğer uluslararası sözleşmelerin devletlere verdiği sorumluluklar ve pandemi sürecinde uluslararası insan hakları mekanizmalarının tespit ve önerileri çalışmanın arka planını oluşturmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı engelli bireylerin pandemi sürecinde yaşadıkları hak ihlallerini ortadan kaldırmak ve engellilerin pandemiye ve hak ihlallerine karşı güçlenmelerini sağlamaktır. Çalışma bu genel amacına ulaşmak için görme engelliler, işitme-konuşma engelliler, ortopedik engelliler, zihinsel engelliler, psikososyal engelliler, nadir-süreğen hastalıklar gibi farklı engel gruplarından STÖ temsilcileri, uzmanlar ve engelli bireylerin kendileriyle temas kurarak yaşanan sorunları ve deneyimleri derlemek, bu sorunlara dair uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve insan hakları mekanizmalarının öneri, tavsiye ve kararlarını incelemek ve bu iki verinin analizi ile karar vericilerin karşılımları gereken sorumlulukları ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışma, pandemi sürecinde engelli hakları alanında hak ihlallerini azaltmak ve engellilerin haklarını güçlendirmek için somut öneriler geliştirerek karar vericiler için uygulanabilir ve insan hakları temelli görevler ve sorumlulukları listelerken, engelli bireylerin de pandemi sürecinde sahip olunan haklar konusunda farkındalıklarının artırılmasını amaçlamaktadır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın faaliyetleri masa başı çalışması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında engelli hakları alanında uzmanlar, temsilciler ve engellilerin kendileriyle görüşmeler yapılmış, BM, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, UNİCEF, IDA gibi ve bunların alt birimlerinin çalışmaları, açıklamaları, önerileri, kararları izlenmiş, engellilik alanında yaşanan sorun, ihlal ve ayrımcılıkla ilgili başta Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme olmak üzere Türkiye'nin kabul ettiği ve taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler incelenmiş veriler toplanmıştır.

Elde edilen veriler analiz edilerek pandemi sürecinde engellilerin hak ihlaline ve ayrımcılığa uğramaması için yapılması gerekenler hükümet ve diğer yetkili kurumlara yönelik öneri olarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın yöntemi hazırlık, uygulama ve raporlama aşaması şeklinde planlanmıştır.

1.3.1. Hazırlık Aşaması

Engellilerin maruz kaldıkları hak ihlallerinin tespit edilmesi için görüşme yapılacak farklı engel gruplarından STÖ temsilcileri belirlenmiş, STÖ temsilcilerine yönelik sorulabilecek sorular hazırlanmıştır.

Uluslararası insan mekanizmalarının açıklama, öneri ve kararlarının izlenmesine dair planlama yapılmıştır.

1.3.2. Uygulama Aşaması

Çalışmanın uygulama aşaması; engelli hakları alanında çalışan STÖ temsilcileri ve uzmanlarla birebir görüşmeler yapılması ve uluslararası insan hakları mekanizmalarının pandemi süreciyle ilgili aktüel belgelerinin incelenmesi şeklinde 2 bölümden oluşmuştur.

Engelli hakları alanında çalışan görme engelliler, işitme-konuşma engelliler, ortopedik engelliler, zihinsel engelliler, psikososyal engelliler, nadir-süreğen hastalıklar engel gruplarından 18 STÖ temsilcisiyle birebir görüşmeler yapılmış, yerelliklerde engellilerin karşılaştıkları zorluklar, maruz kaldıkları ayrımcı ve hak ihlali durumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yine engelli hakları alanında çalışan 4 uzmanla da ayrı ayrı olarak birebir görüşmeler yapılmıştır. Uzmanlarla yapılan görüşmelerde pandemi sürecinde engelli bireylerin maruz kaldıkları hak ihlalleri ve hak ihlallerine neden olan uygulama ve politikalar değerlendirilmiştir.

Aynı zamanda pandemi sürecinde engelli haklarının korunması ve güçlendirilmesi için uzmanların öneri ve değerlendirmelerde bulunmaları sağlanmıştır.

BM, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, UNICEF, IDA gibi uluslararası kuruluşların özel olarak engelli haklarıyla ilgili olmak üzere aynı zamanda engelli haklarıyla dolaylı ilişkisi olan diğer konularda yaptıkları açıklamaları STÖ ve diğer sivil toplum platformlarının çevirilerinden ve açıklamaların yapıldığı kaynaklardan takip edilmiştir.

1.3.3. Raporlama Aşaması

Covid-19 pandemisi sürecinde engellilerin maruz kaldıkları zorluklar, hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamalar hak alanları üzerinden tasnif edilerek değerlendirilmiş ve rapor bu tasnife göre hazırlanmıştır.

Rapor; sağlık, eğitim, ekonomi- istihdam ve erişilebilirlik hak konuları üzerinden oluşturulmuştur. Raporun hazırlanması kısmında yukarıda aktarılan hak alanlarıyla (sağlık, eğitim, ekonomi, erişilebilirlik, istihdam) ilgili bölümler şu planlamayla detaylandırılmıştır;

- a) Engelli bireylerin yaşadıkları sorunların, hak ihlallerinin ve ayrımcı uygulamaların belirlenmesi,
- b) Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin konuya yaklaşımının açıklanması,
- c) Uluslararası insan hakları mekanizmalarının pandemi süreciyle bağlantılı olarak değerlendirme, öneri, karar vb açıklamalarının aktarılması
- d) Önerilerin oluşturulması

1.4. Etik Çerçeve

Çalışmanın planlama ve uygulamasında herhangi bir etik kuruldan onay alınmamıştır.

Çalışma, BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin genel ruhunu oluşturan engellilerin üstün yararı, engellilerin insan haklarının korunması ve engellilere yönelik ayrımcılık yasağı ilkeleri doğrultusunda ve bu ilkeler gözetilerek hazırlanmıştır.

Çalışmanın etik çerçevesi oluşturulurken yukarıdaki genel ilkelerle beraber **BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme** 'inin³ (CRPD) "İstatistikler ve veri toplama" başlıklı 31. Maddesinde belirtilen **"İstatistiklerin toplanması ve kullanımında insan hakları, temel özgürlükler ve etik ilkelerin korunması konularındaki uluslararası düzeyde kabul edilen normlara uygunluk aranmalıdır"** hükmü doğrultusunda hareket edilmiştir.

Çalışmanın bütün aşamalarında aşağıdaki ilkelere bağlı kalınmıştır.

- Kişiye Saygı (Özerklik) İlkesi
- Yararlılık İlkesi
- Zarar Vermeme İlkesi
- Adalet İlkesi
- Bütünlük ve Dürüstlük İlkesi

1.5. Çalışmanın Barındırdığı Riskler

Engelli hakları alanında yaşanan sorun, ayrımcı uygulama ve hak ihlalleri çoğunlukla alandan temsilciler ve engellilerin kişisel deneyim ve gözlemleriyle basına yansıyan haberler üzerinden derlenmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların aktarımlarında yanlışlıklar veya eksikliklerin olma ihtimaline karşı aynı engel grubunda yaşanan sorunlar farklı STÖ temsilcileri, uzmanlar ve engellilerin aktarımları üzerinden kontrol edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan önemli zıtlıklar durumunda aktarımcı kaynaklara tekrar başvurulmuştur.

Raporda belirtilen sorun, ayrımcı uygulama ve engellilerin maruz kaldığı insan hakları ihlalleri kişilerin yaşadığı tekil olaylardan ziyade bütünü ilgilendiren boyutuyla ele alınmıştır.

2. Covid-19 Pandemisinde Engellilerin Hak İhlalleri ve Çözüm Önerileri

Toplumsal olarak dezavantajlı durumda olan engelliler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, LGBTİ+, mülteci ve sığınmacı gibi yurtsuzlar, ağır iş koşullarında ve güvencesiz çalışanlar pandemiden çoklu olarak etkilenmektedirler.

COVID-19 pandemisi, Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11.maddesi bağlamında engelliler için “**risk durumları ve insani acil risk durumları**” olarak değerlendirilmektedir.

Pandeminin, sözleşme bağlamında engelliler için “risk ve insani acil risk durumu” olarak belirlenmiş olması, pandeminin engelliler için “**maske-mesafe-hijyen**” kural ve önlemlerinden öte bir durum olduğunu göstermektedir.

Engellilerin pandemiden korunmasında, engellilerin alacağı önlemler yadsınamayacaktır fakat pandeminin engelliler üzerinde yaratacağı etkiyi belirleyen asıl faktör hükümet ve devletin diğer yetkili organlarının sorumluluklarını yerine getirme durumlarıdır.

Engelli Hakları BM Özel Raportörü Catalina Devandas Aguilar; “COVID-19 salgını, engelli insanların yaşamları için bir tehdit oluşturuyor. COVID-19, toplumumuzda çok etkili oluyor, engelli kişilere yönelik tarihsel ve yapısal ayrımcılığı besliyor ve derinleştiriyor. Sosyal bakım kurumları, huzurevleri ve psikiyatri tesisleri, engellilerin genellikle hastaneye yatırıldığı veya kendi iradeleri dışında alıkonulduğu yerler, bazı ülkelerdeki ölümlerin yarısını oluşturan pandeminin sıcak noktaları haline geldi. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, tüm COVID-19 yanıtlarının erişilebilir ve engellileri kapsayıcı olduğunu garanti etmek için hızlı hareket etmelidir”¹⁰ diyerek devletlerin sorumluluğunun engelliler için yaşam hakkını ilgilendiren bir durum olduğunu belirtmektedir.

Covid-19 pandemisinin 60 yaş üstündekiler ve kronik rahatsızlığı olanlar için daha ciddi riskler barındırdığı Dünya Sağlık Örgütü tarafından da teyit edilmektedir.

Birleşmiş Milletler “Politika Özeti: Engellileri İçeren Bir Covid-19 Yanıtı” belgesinde 60 yaş ve üzerindeki yaşlıların yaklaşık %46'sının engelli olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca engelli bireylerin engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıklarının olma olasılığı da yüksektir.

Bu öznel durumlar engellileri pandemi konusunda daha fazla risk altına itmekte ve engellileri pandemi karşısında daha kırılgan hale getirmektedir.

Engellilerin kamusal hizmetlere erişememe, işsizlik, yoksulluk, virüse daha fazla maruz kalma ihtimali, gündelik ihtiyaçları karşılamakta güçlük çekme gibi zorluklar haricinde yaşlılık ve kronik rahatsızlık durumları engellileri Covid-19 pandemisinde en riskli kesimlerden birisi haline getirmektedir.

Engellilerin yaşam hakkının ihlal edilmesi durumunu yaratacak bu gerçeklik karşısında devletin “**maske-mesafe-hijyen**” önermesi engelliler için yeterli düzeyde koruyucu ve yaşam hakkını güvence altına alan bir durum değildir.

¹⁰ <https://covid-drm.org/endorsements#united-nations-2>

Hükümetlerin ve devlet organlarının toplumun bütünün sağlığını ve üstün çıkarını gözeterek bir yaklaşımla, kimsenin geride kalmadığının sağlandığı politikalar oluşturması, planlamalar yapması gerekmektedir.

Normal zamanlarda da toplumsal hayata katılım konusunda dezavantajlar yaşayan ve kamusal hizmetlere erişemeyen engelli bireylerin pandemi sürecinde daha fazla geride kalma ihtimali bulunmaktadır. Pandemi koşullarının engelliler için yeni ayrımcılıklar ve hak ihlalleri yaratmasını engellemek için devletin engellilere özgülenmiş politikalar ve kamusal hizmetler oluşturması gerekmektedir.

Devlet tarafından gerekli tedbirler alınmadığı durumda pandeminin engelliler için toplumsal hayattan dışlanma ve yaşam hakkının ihlal edilmesi gibi sonuçlar doğurma ihtimali yüksektir

BM Nüfus Fonu (UNPA) bu riski ön görerek; “Hak ihlalleri konusunda Özellikle de yoksullar, engelliler, yerli halklar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler veya mülteciler, LGBTİ+ bireyler, birden fazla ve kesişen ayrımcılık türüyle karşı karşıya kalan kişiler de dâhil olmak üzere dışlanan gruplara odaklanılmalıdır.”¹¹ önerisinde bulunmaktadır.

Politika yapıcılar dışlanmaya neden olan olası nedenlere önlem alma konusunda doğrudan sorumludurlar¹²

¹¹https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/COVID-9_A_Gender_Lens_Guidance_Note_Turkish.pdf

¹² <https://pdfs.semanticscholar.org/1eb1/99253ce01a8f1b07dbb8ccc0445ad99efd2a.pdf>

2.1. SAĞLIK: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler

Covid-19 salgınının, toplumdaki tüm kesimlerin yaşam hakkına yönelik bir risk olduğu ve bu nedenle de pandemi ilan edildiği Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından belirtilmektedir. Dünya genelinde Covid-19 virüsüne yakalanan ve enfekte olan kişi sayısı DSÖ tarafından açıklanan verilere göre¹³ 34 milyonu, hayatını kaybeden kişi sayısı ise 1 milyonu geçmiş durumdadır.

Türkiye’de açıklanan verilerin tartışmalı olmasıyla beraber resmi verilere göre “**hasta sayısı**”¹⁴ 320bin, hayatını kaybeden kişi sayısı ise 1 Ekim itibariyle 8.262’dir.

Fakat Ankara Milletvekili Murat Emir, resmî belgeye dayanarak yaptığı açıklamada Covid pozitif vaka sayısının açıklanan rakamların 20 katı olduğunu ileri sürmüştür¹⁵

Açıklanan verilerin toplumun bilgiye erişim hakkı açısından gerçeği yansıtmaya yükümlülüğü bulunmakla beraber açıklanan resmi verilere göre dahi Covid-19 pandemisi toplumun bütün kesimleri için sağlık yönünden risk oluşturmaya devam etmektedir.

Engelliler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, LGBTİ+, mülteci ve sığınmacı gibi yurtsuzlar, ağır iş koşullarında ve güvencesiz çalışanlar toplumun diğer kesimlerine göre covid-19 pandemisinin sağlık yönünden yarattığı riski daha fazla hissetmektedirler.

Engellilerin Yüzeyle ve diğer insanlarla temas ihtimalinin yüksek olması, bazı engel grubundakilerin refakatçi desteğine ihtiyaç duyması, zorunlu olarak sağlık sunucularında tedavi hizmeti alması gereken bazı engel gruplarının sık sık hastanelere gitmek zorunda kalması, özellikle zihinsel engel grubundakilerin önlemler alma konusunda diğer insanlara göre daha isteksiz olması, engellilerde kronik rahatsızlıkların olma ihtimalinin yüksek olması, 60 yaş üstü yaşlıların yarısına yakınının engelli olması vb etkenler pandeminin engelliler için sağlık yönünden daha fazla riskler barındırmasına neden olmaktadır.

Çalışma kapsamında, Sivil Toplum Örgütü (STÖ) temsilcileriyle yapılan görüşmelerde belirtilen, farklı engel gruplarından engellilerin sağlık alanında yaşadıkları sorunlar ve hak ihlalleri şu şekildedir;

İşitme engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;

- Sağlık hizmetlerinde işaret dili personeli kullanılmaması
- Sesli bilgilendirmelerin işaret dili çevirili yapılmaması

Görme engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;

- Sağlık bakanlığının risk haritasının erişilebilir olmaması
- Kişilere ve nesnelere temas zorunluluğunun devam etmesi ve virüsün bulaşma ihtimalinin yüksek olması

Bedensel/ortopedik engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;

- Fizik tedavi hizmetlerinin yapılmaması,
- Hareketsizliğin kilo almaya neden olması,

¹³ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

¹⁴ Sağlık Bakanı’nın açıklama ve tarifine göre hasta sayısı; test sonucu pozitif çıkan + belirti gösteren + hastanede tedavi edilen kişileri kapsamaktadır.

¹⁵ <https://sol.org.tr/haber/chpli-emirden-belgeli-aciklama-vaka-sayisi-aciklanan-hasta-sayisinin-nerede-yse-20-kati-15812>

- Engellilere yönelik fiziksel aktivite-egzersiz videoları, bilgilendirmelerinin yapılmaması

Nadir hastalıklar grubundaki engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;

- Dövize bağlı ilaç katkı payının artması,
- Engellilerin kamu ve devlet hastanelerine kabul edilmemesi ve özel hastanelere gitmek zorunda kalmaları,
- Kas hastaları için fizik tedavi hizmetlerinin durmuş olması,
- Medikal malzemelere erişimin zorlaşması,
- İlaç, enzim, kan takviyesi gibi hastane ortamında alınması gereken hizmetlerin kesintiye uğraması

Zihinsel engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;

- Sağlık sorunlarının fazlaşması,
- Ailelere psikolojik destek verilmemesi,
- Zihinsel engelli çocuklarda saldırganlık ve şiddetin başlaması,
- Obezitenin artması,
- Yatalak çocuklarda yara vb sorunların başlaması

Betimleme: 1: Resimde bir sağlıkçı elinde, beyaz zemin üzerinde turkuaz renkte ve büyük harflerle OBEZİTE yazan bir levha tutmaktadır

Küresel ölçekte engelli hakları savunuculuğu yapan **Uluslararası Engelliler İttifakı (IDA)** Covid-19 sürecinde engellilere yönelik ayrımcı uygulamaları şu şekilde özetlemektedir¹⁶;

- COVID-19 salgınından orantısız bir şekilde etkilenme.
- Olumsuz tutumlar, engelli kişilerin kritik sağlık hizmeti alma konusunda genellikle daha az öncelikli olarak görülmesi veya yaşamlarının engelsiz kişilerin yaşamlarından daha az değerli görülmesi,
- Pek çok durumda, COVID-19 sağlık müdahalelerinin, engelli kişilerin diğer sağlık hizmetlerine erişimini engellemesi
- Engelli kadınlar ve kızların, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve haklarına erişimde ek engellerle karşılaşması

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, ayırım yapılmaksızın herkesin mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkını garanti eder ve hükümetlerin ihtiyaç duyan herkese tıbbi bakım sağlamak için adımlar atmasını zorunlu kılar.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde¹⁷ “Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır” ilkesi benimsenerek sağlığın evrensel insan hakkı olduğu kabul edilmiştir. Bildirgede ayrıca “Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır” ilkesi vazgeçilemez bir hak olarak belirtilmiştir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'de³ ise “engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını olduğu”, “Parasız veya karşılanabilir bir

¹⁶ <https://www.internationaldisabilityalliance.org/discrimination-covid19>

¹⁷ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf

maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını” ve “engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerinin” sağlanmasının devletin sorumluluğunda olduğu kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler, “Politika Özeti: COVID-19'a Engelliliği Kapsayan Bir Yanıt”¹⁸ belgesinde engellilerin covid-19'a yakalanma, kronik rahatsızlıklar ve yaş faktörlerinden dolayı da hayatlarını kaybetme risklerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir.

BM'nin söz konusu belgede¹⁸ **Uluslararası Uzun Süreli Bakım Politikası Ağı (International Long-Term Care Policy Network)**¹⁹ verilerine dayanarak aktardığı bilgiye göre resmi verilerin bulunduğu ülkelerde huzurevi ve bakımevlerinde engellilerin covid-19 kaynaklı ölüm oranları %19-%72 arasında değişmektedir.

Birleşmiş Milletler, engelli bireylerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları ayrımcılığı “**Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları**”⁹ belgesinde “engelliler salgın sırasında sağlık hizmetlerine erişim konusunda daha da fazla eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar” şeklinde açıklamakta ve bunun nedenlerini ise; erişilmesi zor olan sağlık ortamları ve engelli bireylerin kendilerine sağlık hizmeti sağlanması sırasında karşılaştıkları ayrımcılığı artırma ihtimali olan seçici tıbbi rehberlikler ve protokollerdir” şeklinde belirtmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS), engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa maruz kalmaksızın taraf devletlerin engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri almasını zorunlu tutmuştur.” Sözleşme engellilerin sağlık hakkını kullanabilmelerini devletlerin sorumluluğu olarak belirlemiştir.

Covid-19 pandemisi engelliler için “**risk durumları ve insani acil risk durumları**” olarak değerlendirilmektedir.

EHİS, “sözleşmeye taraf devletler acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır” diyerek pandemi vb koşullarda engellilerin sağlık hizmetlerine erişiminin karşılanmasının temel insan hakkı olduğu, bunun ihmal edilmesinin engellilerin yaşam hakkına yönelik bir saldırı ve ayrımcılık suçu olduğu yorumunu yapmaya olanak tanımaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), engellilerin maruz kaldığı ayrımcılık için “*Halk sağlığı pratiği, kasti olmayan ayrımcılık sorununun ağır yükü altındadır*”²⁰ uyarısını yaparak, engellilere yönelik sağlık hizmeti sunan kurum ve kişilerin engellilere yönelik olumsuz toplumsal önyargılardan kurtulmalarının gerektiğini ve bunun da devletlerin sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.

¹⁸ <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-disability-inclusive-response-covid-19>

¹⁹ <https://ltccovid.org/2020/04/12/mortality-associated-with-covid-19-outbreaks-in-care-homes-early-international-evidence/>

²⁰ https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42526/9241545690_tur.pdf?sequence=10

Covid-19'un pandemi düzeyinde tehlike oluşturması, halk sağlığının korunması konusunda hşkşmetlerin ve diğer devlet kurumlarının sorumluluklar yşklenmesini zorunlu hale getirmektedir.

Engelli bireylerin toplumun en kırılgan kesimlerini oluşturması, olağan zamanlarda da kamusal hizmetlere ve sağlık hizmetlerine erişmekte zorluklar yaşaması, devletleri engellilere őzgřlenmiř politikalar oluşturma ve tedbirler alma konusunda sorumlu hale getirmektedir.

Covid-19 pandemisi sşrecinde hşkşmetin ve diğer devlet organlarının engellilere yşnelik sağlık konusunda alması gereken tedbirler ve uygulaması gereken politikalara dair öneriler özet olarak şu şekildedir;

Engellilerin sağlık hakkı için devletin sorumlulukları ve yapması gerekenler

- ✓ Halk sağlığı bilgilerinin erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Hizmetlerin erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Engellilere őzgřlenmiř koruyucu bilgiler sağlanmalı ve bu bilgiler bştşn engel grupları için erişilebilir olmalıdır.
- ✓ COVID-19'a karşı koruyucu önlemler uygulanmalıdır²¹
- ✓ Engellilik temel alınarak insanların tedaviden mahrum bırakılması yasaklanmalıdır.
- ✓ Tıbbi kaynakların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında ayrımcılık yapılmamalıdır.
- ✓ COVID19 nedeniyle sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan engelliler, engelleri nedeniyle őnceliklerinden ıkarılamamalıdır.²²
- ✓ Pandemiyle mşcadelede sağlık stratejileri oluşturulurken bunun engelliler şzerindeki etkileri hesaba katılmalıdır.
- ✓ Engellilere őzgřlenmiř planlamalar yapılırken engelli kadınlar ve kızların ihtiyaçları gşzetilmeli ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi doğrultusunda hareket edilmelidir.
- ✓ Engelli ocukların, yaşlıların ve farklı engel gruplarındaki kişilerin ihtiyaçlarının farklı olabileceği gşz őnřnde bulundurulmalıdır.
- ✓ Corona tedavisi dışındaki diğer sağlık hizmeti gereksinimleri için "**Temiz Hastane**" uygulaması hayata geçirilmelidir.
- ✓ Fizik tedavi, ilaç, enzim, kan takviyesi gibi hastane ortamında alınması gereken hizmetlerin kesintiye uğraması engellenmelidir.
- ✓ Salgınla ilgili bilgiler engellilik temelinde ayrıştırılmalı ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır.²³
- ✓ Semptom gşsteren engelli bireylerin öncelikli olarak test edilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Covid-19 testi pozitif çıkan kişilerle yaşayan engellilere yşnelik testler yapılmalı ve bu kişilerin sağlık durumları takip edilmelidir.
- ✓ Kronik rahatsızlığı olan veya yaşlı engellilerin virős testleri bir plan doğrultusunda evlerinde yapılmalıdır. Bu planlama sşrecine engelli őrgřtleri dahil edilmelidir.
- ✓ Covid-19 testlerinin evlerde yapılacağı durumlarda kişinin mahremiyet hakkını gşzetecek planlamalar yapılmalıdır.

²¹ <https://kasder.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/BM-ENGELL%C4%B0L%C4%B0K-VE-COVID-19-06.05.2020.pdf>

²² <https://www.internationaldisabilityalliance.org/content/covid-19-and-disability-movement>

²³ <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/07/COVID-19-rehberlik.pdf>

- ✓ Engelli bireyler hane içi şiddet vb durumlardan kendilerini korumak amacıyla COVID-19 olağanüstü tedbirlerini ihlal ettikleri durumlarda cezalandırılmamalıdır²⁴
- ✓ Salgın veya engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıkla ilgili ilaçların tedarik ve erişiminin önündeki engeller kaldırılmalıdır.
- ✓ Özellikle nadir hastalıklar grubunda olanların kullandığı ve yurtdışından temin edilen ilaçlardan alınan ve döviz artışına bağlı olarak sürekli yükselen katkı payları kaldırılmalıdır.
- ✓ Engellilerin sürekli kullandıkları ve yurtdışından temin edilen ilaçların temini için uzun zamanların geçmesi engellenmelidir.
- ✓ Medikal malzemelerin erişimi sağlanmalıdır.
- ✓ Hastanelerde işaret dili tercümanı bulundurulmalıdır.
- ✓ Salgınla ilgili bilgilendirmeler görüntülü, sesli, işaret dili tercümeli ve betimlemeli yapılarak erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Pandemi sürecinde sağlık kuruluşlarında hizmet alma hakkından mahrum kalan engelli kadınlar ve kızların, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında bilgilennemelerini sağlayacak araçlar geliştirilmelidir.
- ✓ Engelli kadınların sağlıksız ve bilimsel olmayan ortamlarda ve yöntemlerle kürtaj yaptırılmalarının önüne geçecek ve bu ihtiyaçları kamu sağlık sunucularında karşılayacak tedbirler alınmalıdır.
- ✓ Engellilere ve ailelerine psikolojik destek verilecek mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- ✓ Özellikle yatalak engellilerin evde sağlık hizmeti almalarını sağlayacak personel temin edilmeli ve bu hizmetlerin sürekliliği sağlanmalıdır.
- ✓ Evde sağlık ve bakım hizmetleri engellileri virüs riskine karşı koruyacak önlemler alınarak planlanmalıdır.
- ✓ Özellikle zihinsel ve ortopedik engel grubunda bulunan kişilerin sokağa çıkma kısıtlamaları döneminde aşırı kilo almasını önleyecek online egzersiz programları oluşturulmalıdır. Bu programların bütün engel grupları için erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Engelli bireyler ve temsilci kuruluşları ile yakın danışma içinde bulunulmalı ve bunlar süreçlere etkin şekilde dâhil edilmelidirler.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), aşırı ve asılsız bilgi veya haberin toplumda korku ve paniğe yol açarak, esas salgının yönetimini zorlaştırması olarak ifade ettiği **infodemi**'nin komplo teorileri, söylentiler ve kültürel damgalamalarla birlikte virüsün kendisi kadar hızlı yayıldığını ve virüs gibi tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini belirtmiştir.

Doğru ve bilimsel bilgi, insanların gerektiği gibi davranarak salgından korunmasını sağlayacak en önemli araçtır.

Engellilerin salgına ve salgınla ilgili -infodemiye- yanlış bilgilere karşı alması gereken kişisel önlemler konusunda öneriler şu şekildedir;

²⁴<https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/06/Acil-Durum-Onlemleri-ve-Covid-19.pdf>

Engellilere Yönelik Covid-19 Hakkında Öneriler

- ✓ Temizlik ve beslenmenize dikkat edin.
- ✓ El yıkamaların en az 20 saniye sürmesi, sabunlu suyla ve elin her tarafının ovularak yıkanması gerektiğini unutmayın.
- ✓ Virüsün sadece belli yaşta kişilere bulaştığını düşünmeyin, her yaşta insana COVID-19 virüsü bulaşabilir
- ✓ Başkalarının hikayelerine göre kendiniz veya yakınlarınız için covid-19 teşhisi koymayın,
- ✓ Covid-19 virüsüne yakalandığınızı düşündüğünüzde ALO184 Covid-19 Danışma Hattını arayın,
- ✓ Doktor tavsiyesi olmayan hiçbir ilacı Covid-19'a karşı koruyucu önlem veya tedavi edici olarak kullanmayın,
- ✓ Kapalı mekanlarda kalabalık ortamlardan uzak durmaya çalışın ve küçük kalabalıklardan oluşan düğün, toplantı, etkinliklere önlemlerinizi alarak katılın.
- ✓ Bir düğün, nişan, toplantı vb katılacaksanız bunların açık mekanlarda olmasını tercih edin
- ✓ Önlemlerinizi alarak günlük rutin hayatınızı devam ettirin.
- ✓ İnsanın günlük hayat akışını bozması olarak tanımlanan "Korona fobi"²⁵ durumuna karşı dikkatli olun ve bunun gibi durumlarda psikolojik destek almaktan çekinmeyin.
- ✓ Hava sıcaklıklarına göre virüse karşı önlemlerinizi azaltmayın. Soğuk hava ve kar COVID-19 virüsünü ÖLDÜREMEZ¹³
- ✓ Sıcak bir banyo yapmak COVID-19'u engellemez
- ✓ Saç kurutma makineleri COVID-19 virüsünü öldürmede etkili değildir,
- ✓ Başkalarıyla temasınız olan durumlarda en az 1 metre mesafe bırakın
- ✓ Ev dışındaki ortamlarda maske takın.
- ✓ Hapşırık veya öksürüğü bir mendille veya bükülmüş bir dirsekle örtün ve mendili hemen kapaklı bir çöp kutusuna atın.
- ✓ Başka yüzey ve kişilere dokunduktan sonra göz, burun ve ağızınıza dokunmayın
- ✓ Ellerinizi sık sık sabun ve suyla veya bir el dezenfektanı ile yıkayın
- ✓ Egzersiz ve spor hareketleri yaparken maske takmayın. Bu hareketleri ev gibi güvenli yerlerde yapın.
- ✓ Virüsün yayılması konusunda insanlarla onları suçlayan bir iletişim kurmayın veya sürekli başkalarını suçlamayın.
- ✓ Fiziksel özellikleriniz ve varsa hastalıklarınızı da gözetenek evde düzenli spor ve kültür-fizik hareketleri yapın. Bu konuda internetten videolar bulunabilir.
- ✓ Covid-19 konusunda bilgi edinmek için sosyal medya, TV programları gibi yanlış bilgiye açık yerleri değil, **Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)**¹³, **Türk Tabipler Birliği (TTB)**²⁶, **Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER)**²⁷, **Türk Toraks Derneği**²⁸, **Türk Eczacılar Birliği**²⁹ gibi halk

²⁵ <https://npistanbul.com/koronavirus/koronavirus-korkusu-yeni-bir-psikolojik-vaka-ortaya-cikardi-korona-fobi>

²⁶ <https://www.ttb.org.tr/>

²⁷ <https://korona.hasuder.org.tr/>

²⁸ <https://www.toraks.org.tr/>

²⁹ <https://covid19.teb.org.tr/>

sağlığını 6ncelikli g6ren mesleki kuruluşların internet sitelerini veya yayınlarını takip edin.

- ✓ Covid-19 pandemisinin tek tek kişilerle ilgili bir durum olmadığını, toplumsal bir sorun olduğunu ve 6z6m6n6n de halk sağlığını ilk sıraya koyan toplumsal bir planlamayla m6mk6n olacağını unutmayın.

2.2. EĞİTİM: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler

COVID-19 salgını, 190'dan fazla ülkede ve tüm kıtalarda yaklaşık 1,6 milyar öğrenciyi etkileyerek, tarihteki en büyük eğitim kesintisine yol açtı.³⁰

Temel insan hakkı olan eğitim konusunda dünya genelinde tablo pandemi öncesinde de parlak değildi. UNESCO verilerine göre³¹ zorunlu temel eğitim çağında olan 250 Milyon çocuk okula gitmiyor ve dünyada her 10 kişiden 1'i okuma yazma bilmiyor.

Pandemi, eğitimde yarattığı kesintiyle, henüz sonuçları tam ortaya çıkmamış olmakla beraber bu tabloyu daha olumsuz bir duruma getirmiştir.

Pandemi sürecinde okulların açılıp açılmaması ve eğitimin nasıl yapılacağı tartışılmaktadır. Okulların açılmasının çocuklar üzerinde sağlık yönünden yaratacağı riskler söz konusuysa, okulların kapalı kalmasının yaratacağı olumsuzluklar ve mağduriyetler de önemsenmesi gereken düzeydedir.

TEDMEM,³² okulların kapalı kalması durumunda ortaya çıkacak genel sorunları şu şekilde özetlemektedir;

- ✓ Öğrencilerde telafi edilmesi oldukça güç öğrenme kayıpları ve eksikleri oluşması ve okulların kapalı olduğu süre uzadıkça kayıpların artması.
- ✓ Öğrenme kayıplarının dezavantajlı öğrencilerde daha fazla olması.
- ✓ Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişiminin olumsuz etkilenmesi.
- ✓ Beslenme ve davranış sorunlarının oluşması.
- ✓ Öğrencilerin fiziksel olarak hareketsiz kalmaları sebebiyle orta ve uzun vadede sağlık sorunları ortaya çıkması.
- ✓ Temel becerilerde oluşan eksikliklerin ve yetersizliklerin toplum ve ekonomi için uzun vadede ciddi kayıplara neden olması.

Çocuğun eğitim hakkı evrensel ve çocuğun bütün yaşamını belirleyen temel insan hakkıdır.

Engelliler, kız çocuklar, çocuk işçiler, yoksullar, kırdan yaşayanlar, farklı etnik kimlikteki çocuklar, göçmen/mülteci çocuklar vb kesimler pandeminin eğitim konusunda yarattığı kesintiden ve eşitsizliklerden daha fazla etkilenmektedirler.

Engellilerin pandemi sürecinde eğitimden yararlanma olanağına birçok faktör etki etmektedir. Engellilerin dahil olduğu toplumsal sınıf, gelir düzeyi, barınma ihtiyacının karşılanması durumu, temel ihtiyaçların karşılanması düzeyi, kentte veya kırdan yaşam, cinsiyet, farklı etnik yapı, mültecilik/göçmenlik vb faktörler engellilerin eğitim olanağına erişebilmesinde belirleyici olmaktadır.

Engelli çocuklar ve özel eğitim gereksinimi duyan diğer engelliler, pandemi sürecinde öğrenme ve kişisel gelişimlerini sağlayan özel eğitim olanaklarından mahrum kalmaktadırlar.

³⁰ https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6.pdf

³¹ <http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth>

³² <https://tedmem.org/download/covid-19-surecinde-egitim-uzaktan-ogrenme-sorunlar-cozum-onerileri?wpdmdl=3411&refresh=5f572800ee3741599547392>

BM, “COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki”³³ belgesinde “Destek eksikliği, internete erişim, erişilebilir yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrenciler için boşluğu daha da derinleştirecektir. Beceri ve eğitim programlarının aksaması, işgücüne girmenin önünde çok sayıda engelle karşı karşıya olan engelli gençler üzerinde geniş kapsamlı etkilere yol açma olasılıkları barındırmaktadır” diyerek pandeminin eğitimle bağlantılı olarak engellilerin yaşamlarında birçok olumsuzluğa neden olacağına dikkat çekmektedir.

Eğitim hayatının kesintiye uğramasının engelliler üzerinde yaratacağı etkinin ve eşitsizliklerin çok boyutlu değerlendirilmesi BM'nin uyarısından da anlaşılmaktadır.

Engelli öğrenciler uzaktan eğitime erişmekte mahrumiyetler yaşadığı için okulların kapalı kalması seçeneği, dezavantajlı durumda olan birçok kesimle beraber engelli öğrenciler ve özel eğitim gereksinimi olan kişiler için okulların tatil edilmesiyle aynı anlama gelmektedir.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) uzaktan eğitim başladıktan 7 hafta sonra;

Engel grubuna göre alınması gereken önlemler konusunda dersi veren öğretim elemanının bilgilendirilmesi, canlı ders bağlantıları için engelli öğrencilerle görüşülerek canlı ders platformunda yaşanan sorunların giderilmesi için tedbir alınması, kullanılan uzaktan eğitim sistemlerine yönelik bu öğrencilere yazılı olarak da bilgi verilmesi ve işitme engelli, görme engelli, zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik tedbirler alınması gerektiğini üniversitelere bildirdiğini 7 Mayıs tarihli “**YÖK, Engelli Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Sıkıntılara Yönelik Harekete Geçti**³⁴ başlıklı haberiyle ve övünç duyarak duyurmuştur.

YÖK'ün uzaktan eğitim başladıktan yaklaşık 2 ay sonra üniversitelere uyarı yazısı göndermesine rağmen birçok üniversitenin uzaktan eğitimi engelli öğrenciler için erişilebilir olmaktan uzaktır.

Bazı üniversiteler uzaktan eğitim sistemlerini erişilebilir hale getirmek yerine engelli öğrencilere kayıtlarını dondurma baskısı yapmış³⁵, kimi üniversite de ise sınavlarda görme engelli öğrencilere görsel sorular sorulmuştur.³⁶

Engellilerin pandemi sürecinde eğitim konusunda karşılaştıkları sorunlar ve hak mağduriyetleri özet olarak şunlar olmuştur;

- ✓ Eğitim materyallerinin görme engelliler için erişilebilir olmaması,
- ✓ Dudak okuma yoluyla canlı dersleri takip eden işitme engelli öğrenciler, platformlardaki görüntü kalitesi düşüklükleri nedeniyle dersleri verimli takip edememesi³⁷
- ✓ Sıkça tercih edilen canlı ders uygulamalarının çoğunda (örneğin Zoom) , görme engelli öğrenciler ders anında öğretim elemanının yansıttığı sunuyu ekran okuyucusu ile okuyamaması,

³³ https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_on_persons_with_disabilities_final.pdf

³⁴ <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelli-ogrenciler-icin-uzaktan-egitim.aspx>

³⁵ <https://sol.org.tr/haber/odtude-engelli-ogrenciye-kayit-dondurma-baskisi-12050>

³⁶ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/06/12/gorme-engelli-ogrenciye-gorsel-soru-soruldu>

³⁷ <https://www.eged.org/node/736>

- ✓ Bireysel eğitim programının uygulanmaması,
- ✓ Eğitimde eksikliklerin telafisine yönelik bir planlama yapılmaması,
- ✓ Bilgisayar kullanan ve kullanamayan engelliler arasındaki açığın çok artması
- ✓ Nadir hastalık grubundakiler için evde eğitimlerin durdurulması,
- ✓ Yüz yüze eğitimin sağladığı olanakların uzaktan eğitimde sağlanamaması,
- ✓ Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ve engelli öğrencilerin uzaktan öğrenmesinde güçlükler oluşması.
- ✓ Üniversitelerde uzaktan eğitimi gerçekleştirme noktasında kullanılacak platformların tercihinin öğretim elemanlarının inisiyatifine bırakılması, erişilebilirlik problemlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır.
- ✓ Engelli öğretmenler canlı ders anlatımı görevlendirmeleri konusunda ayrımcılık yaşamaktadır.
- ✓ Engelli öğrencilere sınavlarda tanınan yasal ek süre hakları, üniversitelerin uzaktan sınavlarında ihlal edilmiştir.

Betimleme: 2: Uzun bir masa etrafında toplanmış engelli gençler oyun hamurundan şekiller yapmaktadırlar.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme taraf devletlerin, Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemini kabul ettiğini belirtmektedir.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, “Herkes eğitim hakkına sahiptir” ve **BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme**³⁸ ise Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde hayata geçmesini sağlar” ilkelerini kabul etmişlerdir.

BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme’de belirtilen ilke **BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme**’de engellilere özgülenerak tekrarlanmakta ve devletlerin engellilerin eğitim hakkını tanıması ve bu konuda engellilere diğer insanlarla eşit fırsatlar sunması gerektiğini belirtmektedir.

UNİCEF, “*COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri*”⁴ başlıklı politika rehberinde; “*Covid-19 salgınının zararlı etkileri eşit bir şekilde dağılmış değil*” diyerek “Salgının etkilerinin, yoksul ülkelerde ve

³⁸ <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

yoksul mahallelerde yaşayan çocuklar ve dezavantajlı durumda bulunan kişilere daha fazla zarar vermesi bekleniyor” tespitinde bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler, destekten yoksunluk, internete erişim, erişilebilir olmayan yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrencileri için var olan sorunları daha da derinleştirecektir öngörüsüyle beraber, **BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği**, “Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları” belgesinde, engelli öğrenciler okul yemeklerine ve yaşlılarıyla oyun oynamak ve spor yapmak gibi fırsatlara erişim de dâhil olmak üzere okulların kapatılmasının diğer boyutlarından olumsuz olarak etkilenmektedir” değerlendirmesini yapmaktadır.

Betimleme: 3: Resimde, Down Sendromlu olma ihtimali yüksek olan beyaz tenli sarı saçlı bir kız çocuğunun önünde şövale ve elinde ise üzeri boyalı palet bulunmaktadır. Kız çocuğu Şövale üzerindeki tuvale resim yapmaktadır.

BM, “Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19 “/“COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki”³³ politika belgesinde “Engelli öğrenciler, derslere yeniden katılma konusunda daha büyük engellerle karşı karşıya kalacaklar ve öğrenmede aksamalar ve eğitimden çıkma riski ile karşı karşıya kalacaklardır” uyarısını yaparak devletlere “Engelli öğrenciler için uzaktan eğitimin erişilebilir ve engelli öğrencilerin dahil olduğundan emin olun” uyarısını yapmaktadır.

BM, “COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki”³³ belgesinde;

- Eğitim aktörleri, engelli öğrencilerin öğrenimlerinin sürekliliğini sağlamak ve okul programlarına geri dönmek için önlemler almalıdır.
- Yardımcı teknoloji ve cihazlar da dahil olmak üzere öğrenimlerini desteklemek için özel ekipman sağlanmalıdır.
- Engelli çocukların bakıcılarına/ebeveynlerine destek verilmelidir,

şeklinde somut önerilerde bulunmaktadır.

Engellilerin eğitim hakkı için devletin sorumlulukları ve yapması gerekenler

- ✓ Engelliler için yüz yüze eğitimin şartları oluşturulmalı ve biran önce yüz yüze eğitime geçilmelidir.
- ✓ Eğitimde kimsenin geride kalmayacağı şartlar oluşturulmalıdır.
- ✓ Farklı engel gruplarının ihtiyaçları gözetilerek yazılım programları da dahil uzaktan eğitim uygulamaları ve materyalleri erişilebilir hale getirilmelidir.
- ✓ Engelli öğrencilere eğitim ihtiyaçlarını karşılamaları için pandemi sürecine özgü destek ödemesi yapılmalıdır.

- ✓ EBA üzerinden yapılan eğitimlerde ders anlatımları işitme engellilere özgülenmiş, işaret dili ve alt yazıyla desteklenmelidir.
- ✓ EBA'da kullanılan materyallerin görme engelliler için erişilebilir formatta veya betimlemeli olması sağlanmalıdır.
- ✓ Özel eğitim gereksinimi olan engellilere yönelik bireysel eğitim programları oluşturulmalıdır.
- ✓ Uzaktan eğitimde ortaya çıkan eksikliklerin telafisine yönelik planlamalar yapılmalıdır.
- ✓ Ekonomik olanakların ve yoksulluğun öğrencilerin uzaktan eğitime katılmasında belirleyen olduğu göz önünde bulundurularak bilgisayar ve internete erişimi olmayan engelli öğrenciler tespit edilmeli ve bu ihtiyaçlar karşılanmalıdır.
- ✓ Engelli öğrenciler arasında bilişim okur-yazarlığının ve teknolojiyi kullanmanın aynı düzeyde olmadığı gözönünde bulundurulmalıdır.
- ✓ Nadir hastalık grubundakiler için evde eğitimlerin devamlılığını sağlayacak planlamalar oluşturulmalıdır.
- ✓ Öğrenme güçlüğü olanlar ve engelli öğrencilerin pek çoğu için uzaktan öğrenme araçları ile eğitim öğretime devam etmek bu gruptaki öğrencilerin akranları ile arasındaki öğrenme açığının daha da derinleşmesine neden olacaktır. Bu gruptaki öğrencilere yüz yüze özel eğitim desteği sağlanmasının araçları geliştirilmelidir.³²
- ✓ Engelli çocukların erken eğitimi için ebeveynler ve bakıcılarla yakın eşgüdüm sağlanmalıdır.
- ✓ Okul ortamında yapılan eğitimlerin engelli çocuklar için akran ilişkileri, sosyal algı ve sosyal yeterlilik gibi kazanımlar sağladığı, uzaktan eğitimde engelli çocukların bu olanaktan mahrum kaldığı göz önünde bulundurularak planlama yapılmalıdır.
- ✓ Öğrencilerin fiziksel olarak hareketsiz kalmaları sebebiyle orta ve uzun vadede ortaya çıkabilecek sorunlara karşı programlar oluşturulmalıdır.
- ✓ Engelli kız çocuklarının süreçten engellilik ve cinsiyete dayalı çoklu ayrımcılığa maruz kalacağı göz önünde bulundurulmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır.
- ✓ Mülteci/göçmen vb şekillerde Türkiye'de bulunan engelli çocukların birçok yönden içinde bulunduğu mahrumiyetin çoklu ayrımcılık ve hak ihlali yarattığı gerçeğinden hareket ederek göçmen/mülteci engelli çocuklarının eğitim hakkını kullanabilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Eğitim dilinden farklı etnik yapılarda olan engelli çocuklar için uzaktan eğitim sürecinin ek zorluklar yarattığı bilinmeli ve bunun için tedbirler alınmalıdır.
- ✓ Kapsayıcı eğitim üzerine öğretmenlere rehberlik, eğitim ve destek sağlanmalıdır.
- ✓ Eğitim ve okul yetkililerine uzaktan eğitim sağlarken sahip oldukları yükümlülükler konusunda rehberlik sağlanmalıdır.
- ✓ Görme ve diğer engel grubundan engelli öğretmenlere yönelik canlı ders anlatımı da dahil hiçbir konuda ayrımcılık yapılmadığı garanti altına alınmalıdır.
- ✓ Üniversitelerin uzaktan yaptıkları sınavlarda engellilere tanınan ek süre hakkı kullanılmalıdır.

Betimleme: 4: Resimde, Down Sendromlu olma ihtimali yüksek 2 çocuk ve rehberleri bulunmaktadır. Çocuklar rehberleriyle beraber önlerindeki kağıtlara resim çiziyorlar. Hepsi gülüyor ve çok mutlular.

- ✓ Üniversitelerin uzaktan eğitim uygulamalarının erişilebilirlik durumları YÖK tarafından takip edilmeli ve denetlenmelidir.
- ✓ Üniversitelerin engelli öğrencilere yönelik kayıt dondurma vb baskıları ortadan kaldırılmalı, bunu yapan üniversiteler hakkında YÖK tarafından işlem yapılmalıdır.
- ✓ Engelli öğrencilerle diğer öğrenciler arasında öğrenme/başarı arasındaki farkın açılması da göz önüne alınarak, okula dönüşün engelli çocukları ve gençleri kapsamı sağlanacak planlamalar yapılmalı²¹ ve bu sürece engelliler ve temsilcisi kuruluşlar dahil edilmelidir.

Eğitim hakkına erişim konusunda yaşanan mağduriyetler konusunda engellilere öneriler

- ✓ Eğitim herkes için eşit bir haktır.
- ✓ Eğitime erişim konusunda yaşanan zorluklar insan hakkı ihlalidir ve bu hakkı ihlal edenler yasalar karşısında suç işlemektedir.
- ✓ Bütün ihtiyaç sahiplerine, her koşulda eğitim olanağını sağlamak devletin görev ve sorumluluğudur.
- ✓ Devletin bütün engel gruplarının özel ihtiyaçlarına özgülenmiş eğitim programı ve araçları geliştirme sorumluluğu vardır.
- ✓ Eğitime erişimde yaşanan sorunlar hakkında sivil toplum örgütleri bilgilendirilmelidir.
- ✓ Eğitim hakkı konusunda yaşanan sorunlar için Millî Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezi'nin 444 0 632 numaralı telefonu sürekli aranmalıdır.
- ✓ Eğitim hakkının kullanılmadığı durumlarda ulusal ve uluslararası insan hakları mekanizmalarına başvurulmalıdır.
- ✓ Yaşanan hak ihlallerine karşı yapılacaklar konusunda sivil toplum örgütleri ve sendikalardan³⁹ destek alınmalıdır.
- ✓ Eğitime erişim konusunda sürekli yaşanan ve okullarda dahil Millî Eğitim Bakanlığı'ndan kaynaklanan sorunlar için Kamu Denetçiliği Kurumu'na (<https://ebasvuru.ombudsman.gov.tr/>) başvurulabilir.

³⁹ <http://egitimsen.org.tr/>

2.3. EKONOMİ ve İSTİHDAM: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler

Tarihin farklı dönemlerinde yaşanan salgınların gösterdiği bir sonuç şudur; yoksulların salgına yakalanma ve vücut dirençlerinin düşük olmasından dolayı da ölme ihtimalleri zenginlere göre daha fazla olmuştur.³⁰

Başka bir ifadeyle salgın toplumdaki her bireye ve kesime eşit davranmıyor.

ABD’de yapılan bir çalışmada⁵ COVID-19 testinin pozitif çıkma olasılığının en düşük gelir grubundaki insanlarda yüzde 62, en yüksek gelir grubundaki insanlarda ise yüzde 35 olduğu raporlanmıştır

Epidemiyoloji uzmanı **Justin Feldman**’ın ABD’de yaptığı başka bir çalışmanın sonucuna göre ise “*New York’ta yoksul bölgelerde covid-19 gerekçesiyle hastane başvuru sayısının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğunu*” sonucu çıkmıştır ve bu duruma neden olarakta iki temel noktaya dikkat çekilmektedir: “*Kalabalık apartmanlar ve bu bölgelerde yaşayanların daha yoksul olması.*”⁶

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD) **Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığı ve yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkiler yarattığını** belirtmektedir.

İşsizlik ve sosyal güvenceden yoksunluk engellilerin olağan dönemlerde toplumsal hayata dahil olmasını engellerken pandemi sürecinde bu dışlanma daha da artmakta ve engellileri salgın karşısında savunmasız bırakmaktadır.

Betimleme: 5:Resimde, İŞKUR önünde toplanmış ve sıraya girmiş kalabalık bir grup beklemektedir

Türkiye İstatistik Kurumu’nun Şubat 2019 verilerine göre⁴⁰ ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda %34’tür. Bu oran engelli erkeklerde %35,4, engelli kadınlarda ise %12,5’tir. Engellilerin genel olarak işgücüne katılım oranı ise %22’dir.

Engellilerin sadece 1/5’i çalışıyor veya çalışmak için iş arıyor durumundadır. Veya devlet durumu bu şekilde kabul etmektedir.

Engelliler arasında işsizliğin ise %80’ler düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir.

Engellilerin işsizliği bu kadar yüksek düzeydeyken hükümet engelli kamu personel atamaması yapmamakta ve kamu kurumlarının kontenjanları açık tutulmaktadır.

Bu uygulamaya ek olarakta ÖSYM bütün merkezi sınavları yaparken Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı’nı (EKPS) sürekli ertelemektedir.

Bütün bu uygulamalar engellilerin işsizliğinin artmasına neden olmaktadır.

⁴⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Olağan dönemlerde olduğu gibi salgın, kriz vb durumlarda da işten ilk çıkarılma ihtimali olan engelliler pandemiye ekonomik olanaklar açısından en ağır geçiren kesimdir.

Birleşik Metal-İş Sendikası Araştırma Merkezi'nin (BİSAM) 2020/Şubat dönemi için yaptığı araştırmaya göre 4 kişilik bir ailenin temel gereksinimlerini karşılamak için aylık yapması gereken harcama 2.292TL'dir. Bu harcama sadece gıda için yapılması gereken minimum tutardır. Bu tutar açlık sınırı olarak kabul edilmektedir.

Aynı araştırmaya göre yoksulluk sınırı ise 7.929TL'dir.

Engellilerin büyük bir kısmının işsiz olması, kayıt dışı veya gündelik işlerde düşük ücretlerle çalışması, engellileri açlık sınırında yaşamaya mahkum etmektedir.

İstihdam sürecine dahil olan engellilerin önemli bir kısmının kayıt dışı çalışıyor olması veya işlerde uzun süreli çalışmıyor olması işsiz kaldıkları durumda işsizlik sigortası güvencesinden yoksun kalmaları sonucunu doğurmaktadır.

Gelir eksikliği, temel ihtiyaçların pandemi döneminde fiyatlarının artması, engelliliğe bağlı olarak masrafların olması engellileri pandemi döneminde açlık sınırının altında yaşamaya itmiştir.

Pandemi koşullarında işsizlik ve sosyal güvenceden yoksunluk, engellileri; *açlık sınırının altında yaşama, temel gıda, bakım, barınma, sağlık, psikososyal destek giderlerini karşılayamama* durumu şeklinde tanımlanan⁴¹ **derin yoksulluk** şartlarında yaşamlarını devam ettirmek zorunda bırakmaktadır.

COVID-19 Engellilik Hakları İzleme Grubu² engellilerin bu koşullarını göz önüne alarak hükümetleri engelli kişiler için gıda, ilaç ve temel malzemelere erişim sağlamaya çağırılmaktadır.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 4. Maddesi ise "Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli ve adil bir ücret alma hakkı" olduğunu ve devletlerin bu hakkı güvenceye alması gerektiğini belirtmektedir.

BM "Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları" belgesinde, "engellilerin istihdam edilme ihtimalleri diğer insanlara göre daha düşüktür. Bu nedenden dolayı da istihdama dayalı sosyal güvenceden ve ekonomik olanaklardan yoksundurlar. Bu mahrumiyet durumu engellileri Covid-19 salgınına karşı dayanıksız hale getirmektedir" değerlendirmesini yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler "Normal şartlar altında dahi engelli bireylerin sağlık hizmetlerine, eğitime, istihdama ve topluma katılma olasılıkları oldukça düşüktür. Yoksulluk, şiddete, ihmale ve istismara uğrama olasılıklar daha yüksek olan engelli bireyler, herhangi bir kriz söz konusu olduğunda da bu durumdan yüksek oranda etkilenmektedir. COVID-19, bu durumu daha ciddi bir hale getirmiş ve onları doğrudan ve dolaylı olarak orantısız bir şekilde etkilemiştir" diyerek pandemiye karşı atılacak tüm adımlarda engellilerin planın merkezine yerleştirilmesi gerektiğini, yoksulluk ve aşırı yoksulluk riski altında olan, işini veya kayıt dışı ekonomiden kazandığı gelirini kaybeden engelliler için sosyal korumanın, krizin sosyo-ekonomik sonuçlarına karşı kilit bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir.

⁴¹ <https://derinyoksullukagi.org/2020/08/25/287/>

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)⁴² “COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Önlemlerin her aşamasına engellileri dahil etmek” belgesinde, Krizle mücadelede, olumsuz etkileri azaltma ve sürdürülebilir düzelme sağlamak için engelli insanları kapsayacak bir yaklaşımın zorunlu olduğuna dikkat çekerek hem engellilerin kriz ve salgınlar karşısındaki kırılganlıklarına hem de karar vericilerin sorumluluklarına değinmektedir.

Engellilerin kendisinin işsiz kalması kadar ailede çalışan diğer kişilerin işsiz kalması da engellileri olumsuz etkilemekte ve pandemiye karşı daha kırılgan olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Pandemi toplumun tüm kesimlerini aynı düzeyde etkilemediği gibi farklı öznelliklere sahip engelliler arasında da farklı düzeylerde etkiler göstermektedir.

Kadınlar ve kız çocuklar, çocuklar, yaşlılar, kırdan yaşayanlar, göçmen ve mülteci olanlar pandemiden diğer engellilere göre daha fazla etkilenmekte, pandemi bu kesimlerin çoklu ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu’nun “**Global Gender Gap Report 2020**⁴³-Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu 2020”ye göre pandemi öncesi dönemdeki değişim hızında, ekonomik katılım ve fırsattaki cinsiyet farkının kapanması için gereken süre 257 yıldır.

BM Kadın Birimi tarafından yayınlanan; “**Öngörüden Müdahaleye: COVID-19 Salgını Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**” raporuna⁴⁴ göre ise Pandeminin etkisiyle aşırı yoksullaşan kadınların sayısı 2030 yılına kadar pandemi öncesi seviyeye geri dönemeyecektir.

Betimleme: 6: Resimde, yağmurlu bir havaya cadde üzerinde kaldırımda insanların oluşturduğu uzun bir kuyruk var. Kuyruğun başında fotoğraf yandan çekildiği için tabelası okunamayan resmi bir kurum var.

Pandeminin kadınlar üzerinde yarattığı olumsuz etki engelli kadınlar söz konusu olduğunda daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü engelli kadınlar, engelli erkeklere göre daha fazla ayrımcılığa ve hak ihlaline uğradığı gibi diğer kadınlara göre de daha fazla hak mahrumiyetleri yaşamaktadırlar.

Çalışma Yaşamının Geleceğine ilişkin ILO Y100.yıl Bildirgesi (2019)⁴⁵ engelli insanlar için çalışma yaşamında eşit fırsatları sağlamanın gereğinin altını çizmekte, **BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme** ise engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkının ve engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişiminin sağlanmasının devletin sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.

⁴² https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_747198.pdf

⁴³ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

⁴⁴ <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/09/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19>

⁴⁵ <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/centenary-declaration/lang--en/index.htm>

Pandemi koşullarında engellilerin çalışma hakkı ve ekonomik olanakları konusunda devletin sorumlulukları;

- ✓ Engellilerin işten çıkarılması ve ücretsiz izne ayrılması yasaklanmalıdır.
- ✓ İşsizlik ödeneğinin koşulları engellilerin faydalanmasını sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.
- ✓ Pandemi sürecinde, işsizlik sigortası veya Kısa Çalışma Ödeneğinin (KÇÖ) kayıt dışı ve güvencesiz çalışan engellileri de kapsamını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- ✓ Kısa Çalışma Ödeneğinden ödenen ücretle geçinmek zorunda kalan engellilere mali destek sağlanmalıdır.
- ✓ Kamuda memur ve işçi pozisyonunda bulunan engelli kota açığı kapatılmalı, bunun için engelli kamu personel ataması yapılmalıdır.
- ✓ Kamu kurumlarının engelli personel çalıştırma yükümlülüğü kotası pandemi süreci bitmeden artırılmalı ve kadrolar doldurulmalıdır.
- ✓ İstihdam politikaları özellikle engelli gençleri ve kadınları kapsayıcı planlanmalıdır.
- ✓ Pandemi sürecinde engelliler için alternatif çalışma düzenlemeleri ve koşulları oluşturulmalıdır.
- ✓ İş sağlığı ve güvenliği önlemleri engellilerin pandemi koşullarındaki ihtiyaçlarını kapsamalıdır.
- ✓ İşyerlerinin ve çalışma araç-gereçlerinin erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Engelli insanların kriz süresince mesleki gelişimlerine devam etmelerinin şartları oluşturulmalıdır.
- ✓ Kendi işletmelerinde çalışan ve gelirlerinde azalma yaşayan engelli bireyler için maddi telafi sağlanmalıdır.
- ✓ Uzaktan çalışma için gerekli olan ekipmanları sağlamaları için engelli bireyleri çalıştıran işyerleri için vergi indrimi de dahil olmak üzere maddi destek sağlanmalıdır.
- ✓ Herhangi bir geliri olmayan engelli bireylere maddi yardım sağlanmalıdır
- ✓ 60 yaş üstü yaşlıların ortalama %45'nin engelli olduğu ve bu kesimin gelir getirici bir işte çalışma ihtimalinin düşük olduğu gerçeği, ekonomik destek planlamaları yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır.
- ✓ Engelli aylığının aile gelirine göre belirlenmesi kriteri kaldırılmalıdır.
- ✓ Engelli aylıkları artırılmalıdır.
- ✓ COVID-19 pandemisi döneminde artan işsizlik ve yoksulluk karşısında sosyal korumaya olan gereksinim artarken ve krizin etkilerini hafifletmek için sosyal harcamaların artırılması gerekmektedir.
- ✓ Sürdürülebilir ve engellileri kapsayan sosyal koruma sistemleri kurulmalıdır.
- ✓ Vefa destek hattı engellilerin erişebileceği şekilde planlanmalı ve engellilere destek için ayrı ekipler oluşturulmalıdır.
- ✓ Hükümet, yerel yönetimleri ihtiyaç sahibi engellilerin belirlenmesi ve desteklenmesi konusunda desteklemelidir.
- ✓ Yerel yönetimler engelli örgütleriyle koordineli şekilde engellilere gıda, hijyen konularında destekler sunmalıdır.
- ✓ Hükümet pandemi süresince engellilere elektrik ve doğalgazı ücretsiz sağlamalıdır.
- ✓ Yerel yönetimler pandemi süresince engellilerin su ihtiyacını ücretsiz sağlamalıdır.
- ✓ İstihdam süreci ve ekonomik tedbirlerle ilgili pandemi sürecinden çıkış planlarının engellileri kapsayıcı olması sağlanmalıdır.

- ✓ Ekonomik alanda alınacak önlemlerin insan haklarına saygı temelinde planlanması ve uygulanması sağlanmalı, engellilerin toplumun diğer kesimleri karşısında rencide olmasına neden olacak durumlar yaratılmamalıdır.
- ✓ Engellilere yönelik yapılacak sosyal koruma desteklerinde ayrımcılık yasağı ilkesine bağlı kalınmalıdır.
- ✓ Engelli hakları örgütleri sürecin planlama ve uygulama aşamasına dahil edilmelidir.
- ✓ Kamu otoriteleri pandemi süreciyle ilgili plan ve uygulamalar konusunda engelli örgütlerine, engellilere ve topluma hesap vermelidir.

2.4. ERIŞİLEBİLİRLİK: Sorunlar, Hak İhlalleri ve Öneriler

Erişilebilirlik, engellilerin tarihsel olarak hak ihlallerine uğradığı bir konu olmuştur.

Engellilerin toplumsal hayata dahil olabilmelerinin ilk koşulu, yaşam içinde var olan her şeyin herkesle beraber engelliler için de erişilebilir olmasıdır.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 8 temel ilkesi bulunmaktadır.

a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;

b) Ayrımcılık yapılmaması;

c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;

d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;

e) Fırsat eşitliği;

f) Erişilebilirlik;

g) Kadın-erkek eşitliği;

h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Bu konuların temel ilke olarak sözleşmeye konulmaları, uluslararası ve ulusal düzenlemelerde ve uygulamalarda hiçbir şartta bunların ihlal edilemeyecekleri anlamına gelmektedir.

Temel insan haklarının hayata geçmesi için sözleşmelere konulan ilkeler yerine getirilmesi hayati önemdedir.

Bu anlamda, sözleşmede temel ilkelerden sayılan "erişilebilirlik" engellilerin ve tüm toplumun temel hakkı ve insan haklarının hayata geçmesi için bir koşuldur.

Erişilebilirlik, Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ile düzenlenmiş olsa da toplumun tümünü ilgilendiren bir haktır.

Örneğin; binalarda asansör bulunması ve asansör genişliğinin yeteri düzeyde olması engellilerle beraber yaşlılar, hastalar, çocuklar, hamile kadınlar, bebekli aileler, yük taşıyan işçiler ve nihayetinde binayı kullanan herkes için bir gereksinim ve haktır.

Erişilebilirlik, binalarda asansör bulundurulmasını ve uygun genişlikte olmasını savunur.

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme erişilebilirliği, engellilerin toplumsal hayata katılmalarının ön koşulu kabul eder ve erişilebilirliği şu şekilde tanımlar; ürün ve hizmetlerin, bilginin, teknolojinin, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevrenin engellilerle beraber herkesin kullanımına uygun olacak şekilde tasarlanmasıdır. Sözleşme her şeyin herkesin kullanımına uygun tasarlanmasını “Evrensel Tasarım” ilkesi olarak tanımlar.

Engellilerin eğitim, sağlık, kültür-sanat, çalışma, alışveriş yapma, siyaset, bağımsız hareket etme, seyahat hakkını kullanabilmesi vb hayatın içinde olan bütün aktivitelere dahil olabilmesi için bütün bu anaların engelliler için erişilebilir, kullanılabilir olması gerekmektedir.

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, erişilebilirliğin sağlanmasının devletlerin sorumluluğu olduğunu, bu sorumluluğun yerine getirilmemesinin insan hakkı ihlali olduğunu belirtir.

Erişilebilirliğin sağlanması, sözleşmenin kabul edilmesinden önce, 2005 yılında Türkiye tarafından 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’a eklenmiştir. Bu tarih itibarıyla erişilebilirlik insan haklarının bir gereği olmasının yanı sıra yasal bir zorunluluk olmuştur.

Hükümet bunlara ek olarak, erişilebilirliğe verdiği önemi göstermek için 2020 yılını “**Erişilebilirlik Yılı**” ilan etmiştir.

Erişilebilirlik konusunda farkındalık oluşturulması, mekanların, toplu taşıma araçlarının, bilgi ve ürünlerin erişilebilirliğinin sağlanması konusunda değerli bir karardır.

2005 yılında kabul edilen Engelliler Hakkında Kanun’a konulan geçici maddeyle toplu taşıma araçlarının ve binaların erişilebilirlik kriterlerini sağlamaları için 7 yıl geçiş süresi tanınmıştır.

Geçiş süreci olarak tanınan bu süre 15 yılda 5 defa değiştirilerek uzatılmış ve en son 28.07.2020 tarihinde çıkarılan “**Dijital Mecralar Komisyonu Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**”a eklenen bir maddeyle 01.07.2021 yılına uzatılmıştır.

Pandemi döneminde erişilebilirliğin engellilerin yaşam hakkıyla doğrudan bağlantılı bir konu olduğu ortadayken ve pandemi sürecinde TBMM’de görüşülmesi gereken konuların pandemiyle ilgili, toplum sağlığı ve ihtiyaçları olması gerekirken, “**Dijital Mecralar Komisyonu Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**”a eklenen maddeyle erişilebilirliğin sağlanması için tanınan süreye 1 yıl daha eklenmiştir.

Pandemi gibi olağanüstü dönemde ve “**erişilebilirlik yılında**” erişilebilirlik hükümlerinin uygulanmasının ötelenmesi, 2020 yılının hükümet tarafından “erişilebilirlik yılı” olarak kabul edilmesini değersiz hale getirmekte ve göstermelik bir karar olduğunu teyit etmektedir.

Betimleme: 7: Resimde, üzerinde büyük harflerle “Herkes için Erişilebilirlik” yazan bir bilgisayar çalışması bulunmaktadır. Yazının altında karikatür şeklinde çizilmiş; tekerlekli sandalyede olan bir erkek, bebek arabası süren bir kadın, alışveriş arabası taşıyan bir kadın ve elinde ve omuzunda yük taşıyan bir erkek bulunmaktadır.

Covid-19 pandemisinde engellilerin sağlıklarının riske edilmemesi, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri, ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve pandeminin de etkisiyle sosyal hayattan uzaklaşmamaları için bütün kamusal hizmetlerin, ürünlerin, mekanların erişilebilirliğinin sağlanması temel insan hakkıdır.

Uluslararası alışma rgt (ILO) **Covid-19 Kriziyle Mücadelede Engellileri Kapsayıcı Sosyal Koruma nlemleri** başlıklı raporunda “Tüm kamusal bilgilendirme, kriz önlemleri, sağlık ve sosyal koruma müdahalelerinin kapsayıcı, herkes için erişilebilir olmasını, engellilere karşı ayrımcılık yapmamasını sağlamak” gerekmektedir diye uyarıda bulunmaktadır.

Betimleme: 8:Resimde bir üst geçide çıkmak için yapılmış uzun ve etrafı demir bariyerlerle kapatılmış rampa bulunmaktadır. Rampada ortopedik engelli birisinin kullandığı tekerlekli sandalyeyi 2 kişi arkadan iterek yukarı çıkarmaya alışıyor. Rampa o kadar dik ki 2 kişi tekerlekli sandalyeyi yukarı çıkarmakta çok fazla zorlanıyorlar

Birleşmiş Milletler ise “**COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki**³³ belgesinde, “COVID-19 ile mücadele için alınacak önlemlerde engelli bireylerin tesislere, hizmetlere ve bilgiye erişimin sağlanması şarttır. Engelli bireyler halk sağlığı bilgilerine, binalara, ulaşım sistemlerine, iletişim teknolojilerine, mal ve hizmetlere erişemezse gerekli kararları alamaz, bağımsız olarak yaşayamaz, güvenli bir Şekilde izole edilemez, karantinaya alınamaz ve diğer bireylerle eşit olarak sağlık ve kamu hizmetlerine erişemez” diyerek pandemiye nleme konusunda yapılan bütün çalışmaların merkezine erişilebilirliğin konulması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Erişilebilirliğin sağlanmaması, olağan zamanlarda engellilerin toplumsal hayata tam ve etkin Şekilde katılabilmelerinin önünde bir engelken, buna ek olarak pandemi koşullarında engellilerin sağlık ve yaşama haklarının riske edilmesine sebep olabilecek bir sorundur.

Uluslararası alışma rgt (ILO) “Covid-19 Kriziyle Mücadelede Engellileri Kapsayıcı Sosyal Koruma nlemleri” raporunda bu durumunu “Genel anlamda engelli insanların fiziksel mesafeyi koruma imkânı daha azdır, ilgili bilgilere ulaşmada erişilebilirlik engelleriyle karşı karşıyadırlar” Şeklinde açıklamaktadır.

Başkalarıyla temas etmenin riskli olduğu pandemi koşullarında engellilerin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri için hastanelerin mekn olarak erişilebilir olması gerekmektedir.

Engellilerin pandemi riskinden kendilerini koruyabilmeleri için bilginin bütün engelliler için erişilebilir olması gerekmektedir.

İşitme engellilerin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi için hastanelerde işaret dili bilen personelin bulunması gerekir.

İşitme-konuşma engelliler için dudak okuyarak iletişim kurmak önemli bir durumdur. Pandemi döneminde maske kullanılması işitme-konuşma engellilerin diğer kimselerle iletişim kurabilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu durum, işitme-ışitme konuşma engelliler için birçok bilgiye erişebilme imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Şeffaf maske işitme-konuşma engellilerin söz konusu sorununu çözecek önemli bir araçtır.

Toplumda **sadece engellilerin değil herkesin şeffaf maske kullanmasının teşvik edilmesi** devletin de insanlara şeffaf maske sağlaması gerekmektedir.

Engellilerin hak ihlallerine karşı polise, mahkemelere vb yerlere başvurabilmesi için bu mekânların ve mekanların bulunduğu yerlerin erişilebilir olması veya buralara ulaşımı sağlayacak toplu taşıma araçlarının erişilebilir olması gerekir.

Engellilerin sokaklarda başkalarına temas ederek sağlıklarını riske etmeden, bağımsız hareket edebilmesi için kaldırımların, yaya geçitlerinin, alt-üst geçitlerin vd yerlerin erişilebilir olması gerekir.

Uzaktan eğitimde engellilerin dışarıda kalmaması için eğitim materyallerinin ve dersin anlatılma şeklinin erişilebilir olması gerekmektedir. Görme engellilerin, işitme-konuşma engellilerin özel gereksinimlerinin gözetilmesi gerekir.

Pandemi sürecinde çalışmaya devam eden engelliler için iş yerlerinin bireysel ihtiyaçlara göre erişilebilir ve makul iş yeri ayarlamaları yapması gerekmektedir.²¹ Uzaktan çalışacak engelliler için çalışmalarını sağlayacak donanım ve düzenlemelerin sağlanması engellilerin çalışma olanağına erişebilmesini sağlayacaktır.

Betimleme: 9:Resimde, gülen ve şeffaf maske kullandığı için de güldüğü anlaşılabilir ve görülen bir kadın fotoğrafı bulunmaktadır.

Sosyal destek uygulamalarının engellileri de kapsayabilmesi için bu uygulamalardan haberdar olma ve desteklere ulaşabilmeleri konusunda bu çalışmaların engelliler için erişilebilir olması gerekmektedir.

Engellilerin otobüsler, trenler, uçaklar, metrolar vb toplu taşıma araçlarını sağlıklarını riske edecek şekilde başkalarından destek almadan bağımsız kullanabilmesi için bu araçların bütün engel grubundakiler için erişilebilir olması gerekmektedir.

Bütün bunlar, engellilerin olağan zamanlarda maruz kaldıkları ayrımcılığın şiddetinin pandemi döneminde daha fazla artmaması için alınması gereken acil önlemlerdir ve hepsi erişilebilirlikle ilgilidir.

Pandemi sürecinde devletin erişilebilirlik konusundaki sorumlulukları ve öneriler;

- ✓ Krize yanıt tedbirleri, sağlık ve sosyal koruma müdahaleleri herkes tarafından erişilebilir olmalı ve engelli bireylere yönelik ayrımcılık yapılmamalıdır²³
- ✓ Hastanelerin mekansal olarak erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ Hastanelere ulaşımı sağlayan toplu taşıma araçlarının erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- ✓ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da geçici madde olarak düzenlenmiş erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik sürelerin uzatılmasından vazgeçilmeli ve kanun hükmü uygulanmalıdır.
- ✓ "Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu" daha fazla sivil toplum örgütünün katılımına açıklanmalı ve komisyonun çalışmaları hakkında kamuoyuna her ilde düzenli bilgi sağlanmalıdır.
- ✓ Hastanelerde işaret dili bilen personel istihdam edilmelidir.
- ✓ Hastane ortamında alınması gereken ilaç, enzim, kan takviyesi gibi tedavilere ihtiyaç sahiplerinin erişebilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Coronavirüs tespit testleri erişilebilir mekanlarda ve lokasyonlarda yapılmalıdır.
- ✓ Engellilerin Coronavirüs testlerine erişebilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Covid-19 pandemisiyle ilgili bilgiler bütün engel grupları için erişilebilir olmalıdır. (işaret dili çevirisi, altyazı, okunması kolay formatlar, vb.)
- ✓ Covid-19 pandemisinden etkilenenlerle ilgili engelliliğe dayalı ayrıştırılmış bilgilere toplumun erişebilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Eğitim materyalleri görme engelliler için erişilebilir formatta hazırlanmalıdır.
- ✓ İşitme-konuşma engellilerin uzaktan eğitime erişebilmesi için derslerde işaret dili tercümesi ve alt yazılar kullanılmalıdır.
- ✓ Nadir hastalıklar grubunda olanlar ve evden çıkamayan veya yatalak olan engellilerin eğitim olanağına erişmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Uzaktan eğitim için internet ve bilgisayar olanağı olmayan öğrencilerin bu ihtiyacı karşılanarak eğitime erişim olanağı sağlanmalıdır.
- ✓ Şeffaf maske kullanımının tüm toplumda yaygınlaşması ve devletin şeffaf maske üreterek ücretsiz dağıtması sağlanmalıdır.
- ✓ İhbar mekanizmaları, yardım hatları, acil durum sığınma evleri ve diğer yardım türleri engelli bireyler tarafından erişilebilir olmalıdır.
- ✓ Engellilerin su, doğalgaz, elektrik gibi temel gereksinimlere erişebildiğinden emin olunmalı ve bu ihtiyaçlar pandemi süresince ücretsiz karşılanmalıdır.
- ✓ Sosyal destek uygulamaları ve programları (Alo183 telefon/whatsapp hattı, Hayata Eve Sigar, Vefa Destek hattı gibi) engelliler için erişilebilir olmalıdır.
- ✓ Toplu taşıma araçlarında kota, ücret talep etme vb şekillerde engellilere yönelik ayrımcı uygulamalar sona erdirilmeli ve engellilerin seyahat hakkına erişebilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Covid-19'dan korunma kapsamında engellileri kapsayan iş sağlığı ve güvenliği (İSG) önlemleri geliştirilmelidir.
- ✓ İstihdam ve çalışma koşullarının erişilebilir ve kapsayıcı olması sağlanmalıdır²¹

**İşitme-konuşma engellilerin
insanlarla iletişim kurabilmek için
herkesin şeffaf maske kullanmasına
ihtiyacı var!**

**Herkesin de güldüğünü
gösterebilmesi için şeffaf maske
kullanmaya ihtiyacı var!**

3. SONUÇ

Covid-19 pandemisi, toplumda var olan eşitsizlikleri çok kısa süre içinde daha fazla derinleştirirken, “olağan zamanlarda” geride kalanların daha fazla hak kaybına uğramasına, hak ihlallerinin ve ayrımcı uygulamaların artmasına neden olmuştur.

Engelliler toplumsal aktivitelerin büyük bir kısmına erişmekte pandemi öncesine göre daha fazla zorlukla ve hak ihlaliyle karşılaşmaktadırlar.

BM kalkınma Programı'nın (UNDP) belirttiği “**pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir**¹” tehlikesi engelliler için geçerli olmaya devam etmektedir.

Engelliler, engelliğe bağlı kronik rahatsızlıklar, yaşlılık, başkalarından destek almak ve hastane vb yerleri sık kullanmak zorunda kalmaları gibi nedenlerden dolayı virüs kapma ve bunun sonuçlarından etkilenme konusunda toplumun diğer kesimlerine göre daha dezavantajlı durumdadırlar.

Salgın konusunda yapılan bilgilerin ve hastane mekanları da dahil olmak üzere sağlık hizmetlerinin erişilebilir olmaması ve sağlık sunucularının pandemi döneminde salgın dışında diğer hizmetlere kapatılması engelliler için sağlık yönünden riskler oluşturmaktadır.

Uzaktan eğitimde erişilebilir formatların kullanılmaması özellikle görme ve işitme engellilerin eğitime erişmesini engellemektedir.

Zihinsel engelli ve özel gereksinimli çocukların uzaktan eğitimden faydalanma düzeyleri çok düşük olup, bu uygulama bu çocukların kişisel gelişimlerinde telafisi imkansız geri gidişler yaşatacaktır.

Engellilerin büyük çoğunluğunun yoksul olması bilgisayar ve internete sahip olamamasına neden olurken bu durum uzaktan eğitime erişememe ve engelli çocukların daha fazla geride kalmasına neden olmaktadır.

Pandemi engelli öğrencilerle diğer öğrenciler arasında engelliler aleyhine var olan açığı daha fazla büyütmemektedir.

Nadir hastalıklar grubunda olanlar, yatalak veya evden çıkamayan engelliler için evde eğitim hakkı pandemi sürecinde ortadan kaldırılmıştır.

Rehabilitasyon merkezlerinin kapatılması zihinsel engel grubundaki çocukların eve hapsolmesine ve Obezite, sinir, saldırganlık, şiddet gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Engellilerin pandemi koşullarında da olağan zamanlardakine benzer şekilde işten çıkarılma konusunda ilk sırada yer alması engellilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum kalmasına neden olmuştur.

Engelli kamu personel atamalarının yapılmaması engellilerin işsizliğini daha da artırmaktadır.

Engellilerin açlık sınırı altındaki yaşam koşulları pandemiyle beraber toplumsal hayatın dışında kalmak olarak tanımlanan yoksunlaşma ve derin yoksulluk durumuna dönüşmüştür.

Mekanların, bilginin ve sağlanan hizmetlerin erişilebilir olmaması engellilerin salgın karşısında risk altında ve savunmasız kalmalarına neden olmuştur.

Engelliler, salgından korunma konusunda hazırlanan bilgilendirmelere erişim sıkıntısı yaşamış, birçok bilgiye de erişememiştir.

Sokakların, kaldırımların, alt-üst geçitlerin, toplu taşıma araçlarının ve kamusal mekanların erişilebilir olmaması engellileri virüs riskine rağmen başkalarından destek almak zorunda bırakmıştır.

Engellilerin pandemi sürecinde yaşadıkları sorunların kişisel sorunlar ve kişilerin bireysel olarak üstesinden gelmesi gereken konular olarak değerlendirilmesi doğru değildir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme devletlere, engellilerin toplumsal hayata tam ve etkin katılımını sağlayacak tedbirleri alması konusunda sorumlu tutmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti de sözleşmeyi onaylayarak bu sorumluluğu kabul etmiştir.

Pandemi koşullarında engellilerin işsizlik, yoksulluk durumu, temel ihtiyaç maddelerine, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememesi, mekan ve araçların erişilebilir olmaması gibi hak mahrumiyetleri devlet tarafından giderilmesi gereken sorunlardır.

Hükümetin ve diğer devlet organlarının;

Salgınla ilgili bilgilerin engelliler için erişilebilir olmasını sağlamak,

Salgın dışındaki diğer sağlık hizmetlerinin kesintiye uğramamasını sağlamak,

Engellilerin uzaktan eğitim hizmetlerine erişebilmesini sağlamak,

Engellilerin işten çıkarılma ve ücretsiz izne ayrılmasını yasaklamak,

Engellilerin istihdamını artırmak,

İş ve işyerlerinin engellilerin çalışmasına uygun şekilde erişilebilir olmasını sağlamak,

Gelirden yoksun engellilere aynı ve nakdi desteklerde bulunmak,

Temel insani ihtiyaçlar olan elektrik, su, doğalgaz gibi gereksinimleri pandemi süresince ücretsiz karşılamak,

Acil durum, salgın, afet mevzuatını engellilere özgülenmiş ve özel tedbirler alınmış şekilde yeniden düzenlenmek,

Engellilerin acil durum, afet, salgın gibi durumlara hazırlıklı olmalarını sağlayacak politikalar ve planlar oluşturmak

Pandemi sürecinde engellilerle ilgili alacağı tedbirlerin planlama ve uygulama aşamalarına engellileri ve engelli örgütlerini dahil etme gibi temel ve öncelikli sorumlulukları bulunmaktadır.

Hükümet ve diğer devlet organları bu sorumluluklarını yerine getirirken engellilerin hak sahipleri kendilerinin ise sorumlulukları olan merciler olduğu yaklaşımını benimsemeli ve engellilere yönelik ayrımcı, dışlayıcı, rencide edici davranışlardan kaçınmalıdır.

